

**Llocs, formes i textos de la protohistòria literària catalana.
Segles XV-XVII: del marquès de Santillana a Nicolás Antonio (1676)***

PEP VALSALOBRE
Institut de Llengua i Cultura Catalanes (Secció F. Eiximenis)

1.

Pere Antoni Beuter, Lluís Ponç d'Icard, Onofre Manescal, Jeroni Pujades, Gaspar Escolano, Andreu Bosc, Josep Elies Estrugós... són personatges els noms dels quals vaig sentir pronunciar per primera vegada en la veu cavernosa i seductora —amb perdó— d'en Modest. Eren noms conjurats en les seves classes d'història de la llengua: uns perquè havien redactat textos d'apologia de la llengua, altres perquè militaven en els rengs del llemosinisme, uns tercers perquè polemitzaven sobre la llengua de la predicació, els de més enllà proposaven models de llengua escrita, les actuacions editorials d'uns altres permetien d'extreure reflexions sobre la interferència de la impremta en l'evolució de la llengua literària catalana culta, etc. N'hi havia que feien diverses coses d'aquestes alhora.

Avui goso mormolar-los jo per mirar-me'ls des d'un angle diferent. En efecte: a continuació dels paràgrafs o apartats on tracten sobre la llengua, alguns d'aquests autors hi falquen al·lusions a escriptors egregis; en altres ocasions insereixen en algun lloc de la seva obra un capítol més o menys protocolari d'homes il·lustres en lletres, un elenc o nòmina d'autors del país —o de la contrada—, tant si han escrit en català, com en castellà o en llatí. Ho feien *ad maiorem patriae gloriam*; era un argument

* Vull fer constar el meu agraïment a August Rafanell, Albert Rossich i Mariàngela Vilallonga per les orientacions generals que m'han ofert; Jordi Mascarella, David Prats i Pep Solervicens m'han proporcionat un parell de dades importants. Les aportacions de tots ells fan que en aquests fulls s'evidenciïn menys les meves mancances. En tots els textos que he transcrit he aplicat els criteris de regularització més habituals, encara que provinquin d'una edició moderna, per tal d'oferir un conjunt textual tractat homogeniament: accentuació, puntuació, ús de majúscules, ús de *u/v* i *ij*.

més d'exaltació i apologia de la cultura del país. Però, ben mirat, aquests textos són formulacions incipients d'història literària.

2.

Hi ha molts aclariments a fer, és clar. Per les notícies que en tenim, no podem pas esperar de trobar erudits patracols monogràfics de crítica o d'història literària catalanes;¹ ni tan sols petits opuscles sobre aquests temes. Si més no fins al XVIII, quan apareixen tractats més o menys pertanyents a aquestes matèries. Penso en Gregori Maians o Joan Andrés, per posar dos exemples paradigmàtics d'erudits que subministren algunes notícies sobre els escriptors catalans antics més representatius, dins d'un àmbit més general, hispànic o europeu. En rigor, la crítica literària i disciplines afins es desenvolupen, estructuren i prenen forma de tractat pròpiament amb l'il·luminisme, tal com ens ho revela la història de la crítica en diferents països. Si no més tard, com manifesta Benedetto Croce: «una vera e propria critica letteraria non come semplice presentimento o sporadica manifestazione ma come disciplina... non si ebbe se non con la rivoluzione romantica».² Vet-ho aquí. Amb tot, abans del Setcents, no és gaire difícil ensopegar amb breus indicacions historicoliteràries en forma de comentaris al vol, amb al·lusions del mateix tenor enmig d'un llibre d'història, d'un pròleg, d'una carta entre lletraferits, amb un cànon dels literats de moda en un poema, amb unes consideracions crítiques en un panegíric o en un homenatge, etc.: «sporadica manifestazione». Ben entès, doncs: quan faré esment en aquest paper de crítica o història literàries no parlaré en cap moment de disciplines, sinó d'*activitat*; d'actuacions que, per molt menudes i precàries que siguin, indiquen unes dades pertanyents a un o altre territori, bé el crític (l'avaluació d'una obra, d'un autor) o bé l'històric (la

¹ Pròpiament textos d'història literària no n'hi ha encara enlloc d'Europa. En la potent literatura castellana del xv-xvi, no hi ha sinó els opuscles de Santillana o d'Argote de Molina o fragments de caràcter historicoliterari a l'*Arte de poesia castellana* de Juan del Enzina o a l'*Apologia* d'Alfonso García de Matamoros (Sáinz 1989, pp. 25-56; alguns d'aquests textos són editats a Menéndez Pelayo 1944). El comentari, com a forma incipient de crítica literària, abunda a la Itàlia cincencentista i pren per objecte l'obra de Dante i Petrarca sobretot; a Castella, són ben coneguts els comentaris del Brocense (1574) i d'Herrera (1580) a Garcilaso, amb l'antecedent de les glosses d'Hernán Núñez a Mena (1499).

² Tret de Terracini 1988, p. 36.

descripció, i la percepció, del passat literari, d'una tradició representada per uns autors i unes obres).

Una segona qüestió que convé plantejar-se, ni que sigui de manera epidèrmica, és la delimitació necessària entre textos de teoria, de crítica i d'història literàries.

a) La teoria literària en català –per a la literatura en vulgar–³ als segles XV-XVII té poques manifestacions en els seus formats més clàssics i convencionals: les preceptives poètiques. Les referències ens són ben conegudes: des de les obres d'Averçó i Jaume Marc, de final del XIV, tenim l'anònima *Nova art de trobar* i el *Parnàs català*, de Narcís Julià.⁴ Ara bé: podem delatar reflexions de teoria literària en llocs molt diversos, vehiculades en formats molt dispers. En posaré uns pocs exemples. Joan Baptista Anyés va deixar caure consideracions, en la línia de Vives, sobre la narrativa de ficció als compasos inicials de les seves narracions hagiogràfiques en prosa catalana *Vida de sant Abdón i sant Senén i vida de sant Ponç* (València, 1542); Joan Timoneda proposava l'abandó dels misteris tradicionals a l'introit del *Castell d'Emmaús* i s'enfrontava a la substitució del teatre d'història sagrada pel teatre "teològic", els actes sacramentals; Pere Serafi, en un seu poema intitulat «Cant d'amors», va assajar una brevíssima formulació de teoria literària en vers que mostrava com s'havia de fer per acoblar els dos grans models literaris del moment: Petrarca i Marc. També podem considerar textos de teoria literària totes aquelles propostes de definició d'una tradició literària: per exemple, l'activitat de replegament cultural del cercle universitari barceloní al tombant del XVI, amb textos teòrics tan compulsius com la *Sentència* de Francesc Calça (1601); o la proposta més o menys equivalent, tot i que anterior –amb la intenció de reflotar una tradició específicament valenciana–, d'Onofre Almudèver a l'«Epístola proemial als lectors» que encapçalava l'edició de *Lo procés de les olives*, el *Somni de Joan Joan* i la *Brama dels pagesos* (1561). Teoria literària, finalment, ho són també

³ No hi entren, per tant, obres com les *Anotacions per entendre alguna cosa de la arte poetica de Aristòtil* de Pere Joan Nunyes (ACA, St. Cugat, ms. 69), ni les anotacions «Per fer censura de una Epístola se han de considerar tres coses», del mateix autor (veg. Duran & Solcervicens ed. 1996, pp. 77-81).

⁴ Aquest darrer text va ser "redactat" al 1703: pertany, doncs, al segle XVIII. Ara bé: el segle XVII literari i cultural al Principat es perllonga fins al 1716, si no més enllà (Rossich 1997, p. 150; Valsalobre 2001-2002. Sobre preceptives poètiques d'autor català per a la llengua vulgar (català i/o castellà) des de mitjan s. XVI fins a mitjan s. XVIII, veg. Rossich 1979, esp. p. *19-*34.

reflexions i propostes sobre models de llengua literària, com les que fa Josep Romeguera al «Pròlech al lector» del seu *Ateneo de grandesa* (1681). N'hi ha molts i molts altres exemples.

b) A diferència de la teoria, prescriptiva, la crítica i la història literàries pertanyen al terreny de la recepció.⁵ Els textos de paleocrítica literària són les glosses i els comentaris.⁶ Són les formulacions antigues més canòniques i explícites d'aquesta activitat. Tanmateix, com en el cas anterior, també aquí podem guipar altres expressions textuals de crítica literària més marginals, les quals presenten un ventall formal ampli. Poden anar des de les crides i valoracions dels certàmens poètics (cartells de convocatòria, sentències i vexàmens) fins als comentaris continguts en les aprovacions, les dedicatòries o els poemes laudatoris que encapçalaven moltes obres. Textos de caràcter avaluatiu, crític, poden aparèixer en les obres literàries mateixes, en obres d'erudició diversa, en pròlegs, en cartes, etc., etc. Una forma esbiaixada de crítica pot ser encara la selecció poètica de fragments en poemes-centó com algun de Jordi de Sant Jordi, Pere Torroella o Francesc Ferrer. Notícies mateix de l'activitat de comentari i hermenèutica rutinàries poden saltar en llocs insospitats: recordem les que ens ofereix Joan Pujol a la seva *Visió en somni* de l'activitat comentarística efectuada per Joan Lluís Vileta sobre textos de Marc, el qual també comentava Llull a la seva càtedra de l'Escola Lul·liana de Barcelona.

c) Finalment, la història literària pot emergir en forma de breus consideracions com pot ser el fragment de Boscà a la carta a la duquesa de Soma que tracta de l'*hendecasillabo* i remet a la tradició trobadoresca, els textos pintorescos i manipulats que tracten de la precedència de Marc i de Jordi de Sant Jordi respecte de Petrarca, o les al·lusions a la recepció històrica de l'obra de Marc a la *Visió en somni* de Pujol. Més sovint, però, apareix en forma de descripcions d'una tradició literària, exposades com una simple enumeració o a través dels més complexos i rics catàlegs biobibliogràfics, amb moltes possibilitats intermèdies.

Reconec que simplifico grollerament qüestions molt complexes i que proposo fronteres on en la pràctica dels textos no hi trobem sinó permea-

⁵ Algun treball meu ha anat en aquesta direcció, sobretot en l'observació de la recepció d'Ausiàs Marc en diversos poetes de la segona meitat del XVI: Valsalobre 1995, 1997 i 1999.

⁶ Vegeu els interessantíssims treballs aplegats a Mathieu-Castellani & Plaisance ed. 1990 sobre l'activitat comentarística a França i Itàlia als segles XIV-XVI com a formes de protocritica.

bilitats. Ho faig deliberadament: la discussió teòrica sobre aquestes qüestions no entra dins dels objectius d'aquest meu paper.⁷

Al llarg de l'edat moderna catalana, totes aquestes activitats s'expressen en català, en castellà (sobretot als opuscles i tractats del Setcents), en italià (penso en la *Crusca provenzale* d'Antoni de Bastero, o en l'obra de Joan Andrés), en francès (com és el cas de Jaubert de Paçà, a l'inici del XIX) o en llatí (com ara en textos prologals de Palmireno o en notes de P.I. de Dalmases a les obres de Nicolás Antonio).

La disparitat formal de les "actuacions" textuais de recepció —crítica i història— és enorme.⁸ Tanmateix, el ventall de l'"activitat crítica" encara es pot eixamplar si considerem aspectes més excèntrics, menys formalitzats. Per exemple, actuacions "no textuais" a les quals no podem negar un component "crític", com tenir cura d'una edició, reedició, reimpressió, per tal com és una tria, una opció entre altres de possibles, tot i que convindrà analitzar l'objectiu que ha promogut l'edició; una antologia de textos, bé sigui en forma de llibre unitari (per exemple, el *Flor de enamorados* de Timoneda, els versos catalans del *Cancionero general* de 1514, etc.) o d'un exemplari dins d'una preceptiva, dins d'un tractat gramatical (en Ballot, per exemple), etc.; la imitació i els manlleus d'un model, per tal com mostra la predilecció per un autor o una obra enfront d'altres opcions; la incorporació o l'abandó de determinades formes de versificació, de mètrica, on «podem veure la fortuna dels models literaris, és a dir, dels autors i les obres que van influïnt en el camí que dibuixen totes les literatures en la seva evolució» (Rossich 1986, p. 3); també la utilització, adaptació, refundició, de textos anteriors, per dotar-los d'una nova interpretació, modernització, perfecció formal (per exemple, la reinterpretació contrareformista, i fins teològica, que fa Joan Pujol amb Ausiàs Marc en les glosses a la poesia d'aquest); fins i tot l'addició d'epígrafs, títols, encapçalaments, etc., en còpies de manuscrits o edicions d'obres que en l'original no en duïen; etc., etc, etc. Valgui com a idea de la vasta magnitud del tema.

⁷ Si algú hi està ara mateix especialment interessat pot recórrer, per exemple, a Terracini 1988 i a la bibliografia que allà s'indica.

⁸ Cf. els breus apunts de Blecua 1971 per a l'activitat crítica al Siglo de Oro castellà. O les apreciacions crítiques en obres com les de Nebrija o Valdés (Terracini, 1993). Tot i que en principi tracta de teoria literària, també a Kohut 1973, pp. 16-19, es pot observar la dispersió formal de les fonts que ofereixen també dades de crítica i història literàries.

L'examen dels textos de crítica i història ens ha de permetre observar la percepció dels autors moderns sobre la tradició literària en llengua catalana, els oblits generalitzats, les desconeixences individuals, els records maquinals, les noves incorporacions, els canvis en la valoració, etc. Tot plegat, textos "historicocrítics" i actuacions diverses amb significació "crítica", ens pot oferir respostes a qüestions com ara: els autors medievals autòctons, ¿com es comenten, per quin aspecte són valorats, quines lectures se'n fan?; quins són oblidats i en quin moment?; qui els substitueix?; quins són recuperats i/o quins són els aspectes o elements rescatats, de quina manera i amb quin objectiu?; quins autors o obres són valorats negativament i, en contrapartida, quins són reivindicats i per quin concepte? Quant als moderns: quina difusió obtenen?; quines influències mostren i quines exerceixen?; quins comentaris i valoració mereixen? En podem extreure encara altres dades més globals, com ara quina consideració rep la literatura "artística" respecte d'altres formes literàries. Etc.

Parlant en general, a banda d'aquestes minúcies, la informació que pot derivar de l'interrogatori d'aquest material ingent ha de comportar, per a tots els estudiosos de la història de la literatura i la cultura del nostre país, l'aprofundiment del coneixement global d'aquest llarg, complex i mal conegut període. Tindrem ocasió de contemplar els literats i intel·lectuals de la cultura catalana moderna actuar en relació a la seva tradició medieval i enfront de la producció literària coetània, els seus gustos, rebuigs, oblits, desconeixences; detectar les ruptures i les continuïtats, i així probablement precisar millor la periodització cultural catalana moderna, observar com i quan canvien els seus interessos i referents.

3.

Però anem per feina. Deixem ara la teoria i la crítica literàries. Malgrat l'aparatositat dels paràgrafs anteriors, no tinc cap altra pretensió que oferir unes poques –i precàries– notícies sobre l'activitat de protohistorigrafia literària, si se'n pot dir així, la multiplicitat dels vehicles on apareix, les formes que adopta, l'evolució que experimenta.⁹ Coneixem bé un seguit de textos quatrecentistes: Santillana, Valentí, Pau, Carbonell. Tanmateix, així que avança el Cinccents, resten oblidats, sense conti-

⁹ Que jo sàpiga, el primer a tractar de textos d'història literària catalana anteriors al segle XVIII, ni que fos de manera sintètica, va ser Rossich 1979, pp. *12-*13. Allà va esmentar Escolano, Bosc, Estrugós i Marcillo.

nuïtat. El segle XVI, doncs, torna a començar de zero, si més no quant a la tradició autòctona. Heus aquí una dada important.

Al llarg dels segles XVI i XVII, els textos d'història literària solen emergir en obres que contenen reflexions a l'entorn de la llengua catalana, és a dir, en aquelles obres que Modest Prats esmentava en les seves classes. Ho he dit de bon començament. Els textos responen, a grans trets, a dues tipologies formals: les monografies, a mode de catàleg d'escriptors, i les anotacions de tipus històric al servei d'argumentacions diverses.

3.1. Els catàlegs d'escriptors

Els textos que adopten la forma d'un catàleg poden ser monografies independents, com l'epístola de Pau o la compilació de Carbonell, o bé poden constituir un capítol o apartat específic dins d'una obra més extensa de contingut variat. La disposició del repertori pot oferir l'aspecte d'un discurs seguit en prosa que incorpora breus dades biobibliogràfiques (Pau, Carbonell, Ponç, Manescal) o el d'una enumeració o llistat que no sol oferir sinó el nom, amb alguna dada identificativa addicional si convé, i les obres que li són atribuïdes (Escolano, Bosc, Estrugós...). En aquest segon cas, en molt poques ocasions s'hi afegeix informació complementària o alguna mena d'elogi.

Pau i Carbonell

Els textos quatrecentistes de Pau i Carbonell s'inscriuen en el gènere humanístic dels catàlegs de *uiris illustres*, un gènere que té, òbviament, precedents antics. Per exemple, els laics *De uiris illustribus* de Corneli Nepos, el recull de biografies *Vides paral·leles* de Plutarc o el *Caesares* d'Aureli Víctor; o altres més atents al vessant religiós com els *De uiris illustribus* de Jeroni o d'Isidor de Sevilla.

Mariàngela Vilallonga ens explica que Jeroni Pau tenia intenció de fer un *De hispaniarum uiris illustribus* ambiciós, on l'humanista barceloní es proposava de fer un elenc dels escriptors d'Espanya que havien honorat aquesta terra mitjançant l'exercici literari. El propòsit de Pau no va reeixir, tot i que n'hem conservat un tast o esquema en una epístola adreçada al seu amic Gregori Columbet, l'*Epistula de hispaniarum uiris illustribus*, anterior a 1475 (Vilallonga ed. 1986, vol. II, pp. 10-39). Pau pretenia destacar aquí un seguit de barons distingits en ordres diversos, entre els quals destaquen els autors hispans excel·lents en lletres llatines,

des de la Hispània romana fins al present quatrecentista. Ara bé: també hi va incloure autors hispanoàrabs i autors medievals que, si bé tenien obra llatina —la qualitat de la qual Pau menystenia—, eren més importants per la seva obra en vulgar. En definitiva: «Pau és exhaustiu i molt poc selectiu quan es tracta de celebrar els espanyols il·lustres» (Vilallonga ed. 1986, vol. II, p. 12, nota 1).

La informació que ofereix de cada autor és molt minsa: sovint només el nom, en ocasions alguna dada biogràfica o una referència entusiasta a la seva obra. Malgrat la brevetat del paper i la benevolència de la selecció de Pau, el seguit d'autors catalans, valencians i balears que Pau inclou en la seva nòmina hispana, des del bisbe barceloní Pacià fins als seus contemporanis, constitueix, de fet, el primer catàleg d'escriptors dels països catalans. No entraré en detalls perquè l'obra de Pau és a l'abast de qui vulgui consultar-la, en una edició exemplar.

De l'*Epistula* paulina es va servir en part l'arxiver Carbonell per confegir l'inventari d'escriptors catalans contemporanis seus. En efecte: quan Pere Miquel Carbonell va facturar el seu *De uiris illustribus catalanis suae tempestatis*, compost en la major part entre 1475 i 1477, tot i que prenia com a model el *De uiris illustribus* de Bartolomeo Fazio, va tenir present l'epístola de Jeroni Pau a Columbet.¹⁰ El projecte de Carbonell, però, diferia del de Pau en dos grans trets: era més local geogràficament i més restrictiu cronològicament. Només havia de tractar d'autors catalans que fossin contemporanis seus, del segle XV. Catalans en el sentit d'autors de la "nació catalana": hi va incloure catalans del Principat, valencians, baleàrics i rossellonesos.

En comparació a l'epístola de Pau, la monografia de Carbonell dedica molt més espai a cadascun dels quinze autors que selecciona, fent-hi una exposició biobibliogràfica sumària. La major part dels autors considerats per l'arxiver barceloní són aportacions seves, mentre que quatre noms els trobem també en Pau i un en la *Vita Senecae* de Paolo Pompilio (imprès a Roma al 1490). No hi hem de cercar allò que avui definim com a escriptors *stricto sensu* com Febrer, Marc o Corella, posem per cas: eren escriptors en vulgar, aliens a les coordenades del gènere humanístic en què s'inscriu l'obra de Carbonell. La mena d'escriptors que predomina en el catàleg de Carbonell són jurisconsults, teòlegs i notaris; en tot cas, autors amb obra llatina, la major part dels quals ens són poc coneguts. No

¹⁰ Vilallonga ed. 1986, vol. II, pp. 33, nota 43; 35, nota 48; i 37, nota 51); Vilallonga 1988, p. 49, nota 2.

hi falten, però, grans noms com Joan Margarit, Felip de Malla –pels sermons llatins, sobretot– o el mateix Jeroni Pau. Com en el cas de l'epístola d'aquest darrer, no entraré en detalls i remeto a la introducció i al text editat i esplèndidament anotat per Mariàngela Vilallonga (1988). En tot cas, un parell d'afirmacions d'aquesta estudiosa vénen molt a propòsit del que aquí es tracta: «Esta obra de Carbonell representa el primer punto de referència para los estudios sobre literatura neolatina en Catalunya. [...] Carbonell se convertía así en el primer historiador de la literatura neolatina catalana» (Vilallonga 1996, p. 82).

Pel que en sé, aquests dos textos van tenir un ressò nul a partir del tombant de segle. El fet que no arribessin a les premses en va frenar, sens dubte, la difusió.

Conformació del "gènere" bibliogràfic

Oblidats els antecedents quatrecentistes, es constitueix progressivament un "gènere" específic. Un autor qualsevol disposat a executar una actualització de l'inventari, saqueja –en primer lloc– els textos anteriors de característiques similars. A continuació hi fa addicions provinents de fonts noves o bé de collita pròpia –enriquant així la nòmina–, per bé que de vegades –poques– es produeixen supressions, que hem d'atribuir més aviat a omissions inadvertides que no pas a la voluntat de l'autor. Per a les addicions, el recurs d'urgència són les fonts d'escriptors eclesiàstics: antics, com ara el *De uiris illustribus* de Jeroni, el *De illustribus Ecclesiae scriptoribus liber* d'Isidor de Sevilla, etc.; o més moderns, com Johannes Trithemius (*Catalogus scriptorum ecclesiasticorum*, 1531) o Antonio Possevino (*Apparatus sacri*, 1603-1606). Una altra de les fonts més freqüentades són les cròniques i repertoris de plomes il·lustres dels diferents ordes religiosos: Massot i Jordà per als agustins, Diago per als dominics, Lluci i Trithemi per als carmelitans, Ribadeneyra per als jesuïtes, Petreio per als cartoixans, etc. Com també les històries més locals, on era preceptiu el capítol d'homes il·lustres destacats en lletres: el *Libro de las grandezas de Tarragona* de Lluís Ponç d'Icard (Lleida, 1573), de què parlaré més avall, n'és l'exemple més vistós. Sens dubte, els autors afegien de tant en tant també llibres que tenien a mà, absents en els catàlegs consultats, generalment perquè eren "novetats": aquesta pràctica "empírica" es veu ben clara en Josep Elies Estrugós, ja que sovint incorpora alguna dada de l'exemplar del llibre que referencia, com ara el format.

Ara bé: la base de cada catàleg és el catàleg immediat anterior. Sovint, com si es tractés d'una tradició textual literària, advertim la progressiva comissió d'errades, de tipologia molt diversa, que acaben oferint alguns registres completament irreconeixibles. No seria gens difícil de fer l'*stemma* del gènere al llarg del període.

Em limito aquí a donar compte dels textos dels segles XVI i XVII, perquè al segle XVIII la qüestió pren un altre rumb, més dispers i complex. De fet, crec que pot ser un criteri raonat definir una primera etapa d'aquesta activitat com la que es clou amb la publicació de la *Bibliotheca hispana noua* de Nicolás Antonio, apareguda a Roma al 1672. L'aportació d'Antonio al gènere, per l'ús que en van fer els autors posteriors, aconsella d'obrir un capítol nou. En el futur, convindrà de fer dues aproximacions al voltant de les *Bibliothecae* de l'il·lustre bibliògraf sevillà: d'una banda, analitzar el tractament que Antonio fa de la tradició literària catalana, dilucidant les fonts que va utilitzar; i, d'una altra, resseguir la incidència de l'obra de Nicolás Antonio en la tradició historiogràfica literària catalana a partir de les publicacions de les dues *Bibliothecae*, la *noua* (1672) i la *uetus* (1696).

Els continuadors immediats de la "disciplina" que incorporen ja les aportacions d'Antonio, o que en depenen de manera substancial, inclús en la forma, són, al Principat, el pare Manuel Marcillo, Pau Ignasi de Dalmases i Ros i Pere Serra Postius, per dir alguns noms de final del XVII-principi del XVIII. Els repertoris de Dalmases i de Serra, sobretot, inicien una nova singladura, la qual, partint dels catàlegs de l'anterior període, té com a pretensió fonamental completar els repertoris d'Antonio pel que fa als autors del país. No goso entrar en més detalls perquè he vist molt per sobre la *Biblioteca de escriptors catalanes* (ms. 13604 de la Biblioteca Nacional de Madrid) de Serra.¹¹ Ben aviat, però, les aportacions provindran d'una tasca específica de recerca bibliogràfica i documental autòctona molt més sistemàtica, amb l'objectiu d'anar més enllà de la simple actualització d'Antonio. A mitjan segle XVIII, sembla que es va constituint al Principat tot un conjunt de materials, de vegades dispersos i molt parcials, però que en ocasions fa la impressió que els autors són conscients d'estar contribuint a una tasca que ha de desembocar en alguna rigorosa i definitiva *Biblioteca d'escriptors*

¹¹ Gran nombre d'erudits d'arreu de la monarquia van treballar en la mateixa direcció per tal de completar i actualitzar les informacions de les *Bibliothecae* del sevillà Antonio: veg. Cebrián 1997, pp. 10-22.

catalans. La circulació i addició sistemàtica de repertoris manuscrits entre els erudits així ho fa sospitar. El "projecte" s'arrossega al llarg del segle, amb aportacions minúscules o substancials, però no qualla fins al primer terç del XIX, quan tots aquests materials desemboquen de maneres diverses en les *Memorias* de Torres Amat. Aquesta darrera etapa reclama una monografia específica, per a la qual tinc un gruix considerable de notes disperses. A València, és Josep Rodríguez el primer a partir dels materials d'Antonio. La seva *Biblioteca valentina*, producte de l'erudició siscentista, va ser enllestida i començada a imprimir al 1701-1703, tot i que no va veure la llum fins al 1747, amb addicions a càrrec d'Ignasi Savalls.

Quin és l'objectiu dels autors cinccentistes i siscentistes en facturar els repertoris d'escriptors? «No és de poc llustre per una terra tenir hòmens doctes i literats» deia Onofre Manescal (veg. més endavant). En efecte: els capítols i elencs d'escriptors tenen la funció d'exhibir les glòries culturals del país. Solen ser paral·lels a d'altres capítols similars i paral·lels d'homes d'armes i, sobretot, de sants i barons virtuosos. Tot plegat són materials per a la *laus patriae*.

El criteri d'inclusió és territorial, no pas lingüístic. Com he dit més amunt, aquesta nòmina és acumulativa, i el llistat d'autors establert en una obra és reprès i ampliat pel següent autor que visita el gènere. Passem del *De uiris illustribus* quatrecentista al *De uiris litteratis*, de la tria al caramull; en definitiva: del cànon al cens.

Entre els homes de lletres,¹² com era habitual, apareixien autors catalans d'obres sobre tot tipus de matèries (dret canònic, ciència, història, literatura, etc.), en qualsevol llengua. La relació de noms es basteix sense un ordre evident; a tot estirar una agrupació temàtica força laxa. No hi acostumen a faltar Ramon Llull, Francesc Eiximenis i Ausiàs Marc. Convé advertir que els escriptors "artístics" en vulgar, poetes, narradors i dramaturgs, solen tenir molt poca presència en aquests repertoris, els quals traginen un concepte molt ampli de "literatura" i es mostren poc amatents a la literatura de creació.¹³ Solen ser textos massa

¹² Hi ha també llistats de dones de lletres, com és el cas de Marcillo (1685), a imitació del *gineceu* o bibliografia d'escriptores d'Antonio.

¹³ Un exemple: el més exhaustiu dels repertoris bibliogràfics hispànics anteriors a Nicolás Antonio és el *Catalogus clarorum Hispaniae scriptorum* de Valerio Andrés Taxander o Taxandro (Magüncia, 1607); doncs bé: dels 700 autors repertoriats, només 11 pertanyen a autors de literatura en vulgar, incloent-hi historiadors com Zurita, religiosos com Luis de Granada o Rivadeneyra, etc. (Sáinz 1989, p. 60). Una altra

extensos com perquè els transcrivui aquí. Hauré de deixar per a una altra ocasió l'edició i anotació d'alguns dels textos menys assequibles, no editats modernament.

Ponç d'Icard

Per la seva formació, vocació humanística i contacte amb Antoni Agustí, potser qui més atent podia haver estat a l'epístola de Pau o a l'opuscle de Carbonell, si volia desplegar un inventari de plumífers catalans, era Lluís Ponç d'Icard. Però Ponç no va tenir accés tampoc a aquests textos. Tot i coincidir en l'esment d'algun autor amb els repertoris quatrecentistes, com Pau Orosi —esmentat també per Pau—, la seva informació prové d'altres fonts. Lluís Ponç d'Icard havia incorporat un capítol «Dels hòmens de lletres naturals de Tarragona i del que han escrit» al seu *Llibre de les grandeses i coses memorables de l'antiquíssima, insigne i famosa ciutat de Tarragona*, manuscrit original datable al 1564,¹⁴ que va haver de ser traduït per ser imprès com a *Libro de las grandezas y cosas memorables de la ciudad de Tarragona* (Lleida, 1573). Constitueix la primera biobibliografia impresa d'escriptors catalans que conec; encara que només tracti d'autors locals, tarragonins. O pretesament tarragonins, com Orosi o Guiu de Terrena. El capítol esmentat va tenir difusió, òbviament, en la versió castellana impresa, més amplia que no pas la catalana, la qual s'incorporà immediatament als catàlegs posteriors. Ponç va reunir informació de dotze autors¹⁵ que creia tarragonins: un d'antic (Orosi), dos de medievals (els Biure) i la resta contemporanis seus, la major part autors de textos de dret o religiosos en llatí. En tot cas, cap autor original de "literatura" en llengua vulgar, catalana o castellana. Destaca la presència d'un misteriós Perot Roca que, segons Ponç, va traduir al castellà obres de Pietro Aretino i de Boccaccio (Duran 1984, p. 64 i nota 31).

mostra, ara del país, encara que sigui del Setcents: quan Pere Serra va incorporar Agustí Eura a la seva *Biblioteca de escriptors catalanes* (c. 1736), ho va fer perquè era autor del *Tractat de la poesia catalana* i de la *Controvèrsia sobre la perfecció de l'idioma català*; de l'obra poètica, ni se'n parla, i això que la major part de la que li conservem, la més característica, ja circulava de feia força anys. Sobre aquest concepte generós de *literatura* es pot consultar Urzainqui 1985.

¹⁴ Compost a imitació del *Barcino* de Pau; ha estat editat modernament per Eulàlia Duran 1984.

¹⁵ Això en la versió castellana, a més d'informació sobre un pintoresc prestidigitador anomenat Dalmau.

Tampoc ara convé que m'hi estengui; remeto a l'edició d'Eulàlia Duran (1984).¹⁶ Observem, però, el propòsit de Ponç d'Icard en la seva obra: la lloança de la seva ciutat i la seva història, molt especialment d'aquells aspectes vinculats al passat romà. El capítol de *uirii illustres* tarragonins en lletres apareix així al costat d'altres de similars adreçats a tractar dels «vins de la ciutat», els «màrtirs i sançts» o les «diverses spècias de marbres» de la zona, tots amb el mateix objectiu panegiric.

Manescal

En el seu *Sermó vulgarment anomenat del sereníssim senyor don Jaume Segon*, predicat a la Seu barcelonina al 1597 i publicat imprès a la mateixa ciutat al 1602, Onofre Manescal va afegir un capítol «Dels hòmens doctes catalans» (ff. 71-72). Ben segur que aquest apartat, com altres de similars inclosos al capítol final del *Sermó* imprès, no degué ser predicat al 1597, i va ser incorporat a l'hora de preparar-ne l'original per a les premses.¹⁷

A diferència dels anteriors, el text de Manescal no és fàcilment assequible als lectors d'avui, que jo sàpiga. Per aquesta raó, i contra el que he manifestat més amunt, així com pel fet que es tracta d'un dels textos constitutius dels repertoris posteriors, el transcriu sencer —és, a més, relativament breu:

No és de poch lustre per una terra tenir hòmens doctes y literats, puix d'estos dependeix lo bon govern. Estos no han faltat en Cathalunya, antes n'i ha hagut, y ha, gran abundància. Dels molts que y à haguts, faré memòria de alguns que en la mia acudiran que an dexat vestigi y son nom, ab algunes coses que han escrit.

Paulo Orosio, natural de Tarragona, fou dexeble de sant Agustí, lo qual ha compost aquell llibre que se intitula *Ormesta mundi*. Lo bisbe de Girona, en lo *Paralipomenon de Espanya*, diu que los historiadors dignes de lloar són tres o quatre:

¹⁶ Vegeu, a la introducció, pp. 63-65, on identifica i ofereix informació dels autors esmentats per Ponç; el text del capítol, a les pp. 238-241; l'ampliació de la versió castellana es pot llegir en les notes al peu.

¹⁷ Després de la història dinàstica dels comtes i reis d'Aragó, Manescal enceta el capítol final, «De Cathalunya», on decideix passar a «tractar algunes alabances y grandesas de Cathalunya» (f. 59v), tot seguint un ordre expositiu un xic confús. En primer lloc tracta d'aspectes geogràfics, on intercala l'ampliació sobre la comarca on exerceix d'eclesiàstic; pel mig hi ha una barreja d'elements diversos: s'ocupa de la divisió territorial, de la distribució territorial de l'estament militar, etc.; a continuació fa un repàs de qüestions relatives a religió; després, dos apartats sobre les institucions catalanes; i, finalment, el conegut apartat final sobre l'idioma del país.

Trago Pompeio, espanyol, Paulo Orosio de Tarragona, sant Isidoro i lo quart Roderico de Toledo.

Dexter Cathalà fou en temps de sant Hyeroni, lo qual traduí en grech lo llibre de sant Hyeroni *De viris illustribus*. Joan de Rippacisa, al qual diem en cathalà Joan de Peratallada, fou molt versat en la sciència de Ramon Lull, y fou mestre de Ramon Lull, del qual també fou mestre Arnau de Vilanova. De Ramon Lull, cathalà, compten graves doctors que compongué mil llibres. Sant Ramon de Penyafort, que recopilà les *Decretals* i féu una summa de casos de consciència, a la qual diuen *Summa Raymundina*; està escrita en pregami en la llibreria de la Seu de Tarragona.

Guido de Perpinyà, frare del Carme, que fou general de aquest orde, lo qual fou bisbe de Elna y de Mallorca, à escrit sobre les *Sentèncias* i *De concordia evangelistarum* tres llibres. Pere Rimó de Perpinyà ha escrit sobre los *Psalms* de David; ha escrit un llibre de varis sermons i també unes qüestions sobre lo Mestre de las Sentèncias. Fra Joan, general del Carme, ha escrit *Super sententias* i *De bello militaris Ecclesiae*. Fra Felip Ribot, del mateix orde, ha escrit *De ordinis suae prima institutione dilatatione et confirmatione*. Fra Francisco de Bachó, del mateix orde, ha escrit sobre les *Sentèncias*, al qual, en París, li digueren lo Sublimat Doctor, com diu lo abat Tritemio.

Joan de Palamós, natural de Barcelona, y ardiaca de esta santa iglesia [=la Seu barcelonina, on es va predicar el sermó de Manesca] escrigué a Joan, abat del monestir dels Escots de l'orde de sant Benet Vuenense, uns sermons y qüestions de *abstinentia carniū* llegí en la Universitat Vuenensa en Austria.

Arnau March, Pere March, Jaume March y Joan Berenguer de Masdeovelles an escrit en poesia, però qui més s'és esmerat en esta matèria és estat Ausiàs March.

Montserrat Martí, cathalà, vertí la Bíblia de hebreo en llatí; diuen-li Victoria Porqueti. Hugo Cardinalis també ha escrit molt. Mestre Francesch Eximenis, bisbe de Elna, ha fet un *Llibre de àngels, de les donas, del regiment de la república del christià* y molts altres.

Micer Hieroni Pau, que ha escrit lo llibre de Barcelona. Micer Vallseca, que ha declarat los *Usatges*. Micer Caliz [*sic*], que à fet un llibre *Extravagantium curiarum* y *Margarita fici* [=fisci]. Micer Socarrats, que ha escrit *De foendis*. Micer Amat que ha fet un bell *Reportori*. Micer Mieras, que ha escrit sobre les Constitucions de Cathalunya. Micer Marquilles, que ha escrit sobre los *Usatges*. Micer Guillem Cassador, *De regulis cancellariae*. Micer Miquel Ferrer, que ha fet un llibre de la governació, anant Vice regia.

Cristòfol Estela, de Sabadell, *Lo viatge del princep* y tres llibres de la conquesta de las Índias, un llibre de epigrammas. Llorens Valentí ha fet un llibre sobre Pomponio Mela. Lo abat Ortolà, que fou en lo Concili Tridentino, y ha escrit sobre dels *Cantars*. Joan Vileta, canonge d'esta sant[ia] iglésia, lo qual se trobà en lo Concili Tridentino y féu aquella tan cèlebre oració que va en lo tomo de las oracions que's feren en lo Concili Tridentino, lo qual ha escrit molts llibres de Lògica y Philosophia. Guillem de Montserrat, ha escrit un llibre de la successió dels reys de França. Y si volia referir tots los que an escrit, y en particular los que an escrit, de nostra Universitat de Barcelona, en coses de Humanitat, Lògica y Philosophia, seria nunca acabar, però pens és cosa a tots notòria.

La informació que aplega Manescal és molt notable, donada l'escassetat de precursors, si més no en obres d'autors del país. L'aplec arriba als trenta-quatre noms d'autors. Observem l'homogeneïtat de l'extensió que dedica als autors: en línies generals, sol dir-ne el nom, una mínima dada biogràfica (lloc de naixença, professió o grau eclesiàstic, o orde religiós, etc.) i un títol o la matèria sobre la que escrigué. Explicita molt vagament alguna de les seves fonts per a la redacció del capítol: el *Paralipomenon* de Margarit, Trithemius.¹⁸ També va fer servir l'edició castellana de l'obra de Ponç d'Icard: ho revela la informació sobre Guiu Terrena o «Guido de Perpinyà», com apareix en Manescal –i en Ponç–, o la de Guillem de Montserrat, així com la consideració de Pau Orosi com a tarragoní.¹⁹ Per als autors més antics segurament va recórrer al *De uiris illustribus* de Jeroni, a Isidor de Sevilla o similars, i als usuals catàlegs d'escriptors que figuraven en les cròniques dels diferents ordes religiosos. No conec, però, altres textos d'autor català a què Manescal hagués pogut recórrer.²⁰

El catàleg no mostra una disposició sistemàtica, ni cronològica ni per matèries, fora de certes agrupacions més o menys pintoresques. Un primer bloc està format per autors "antics"; primer l'esment explícit de Pau Orosi com a historiador; com a autor de matèria religiosa esmenta «Dexter Català», és a dir Nummi Emilià Dextre, fill del bisbe Pacià de Barcelona (però no hi esmenta aquest darrer) i amic de Jeroni; Ramon Llull és al·ludit com a científic extraordinàriament prolífic alhora que n'esmenta com a mestres Joan de Peratallada o Rocatalhada –molt versat en la ciència lul·liana, diu– i Arnau de Vilanova (!); enllesteix amb el jurista Ramon de Penyafort. Ve a continuació una colla de carmelitans (Joan, Felip Ribot, Francesc Bacó, Guiu de Perpinyà i Pere Rimó de Perpinyà). L'ardiaca barceloní Joan de Palamós resta aïllat. Notem com entre els poetes en vulgar només esmenta autors de la nissaga Marc i Joan Berenguer de Masdovelles. Convé dir que els repertoris d'escriptors del Principat de Catalunya incorporen sistemàticament tant el valencià Marc

¹⁸ Segurament el *De laudibus carmelitanae religionis liber*, per tal com surt a col·lació en tractar d'autors carmelitans.

¹⁹ També sembla procedir del llibre de Ponç la referència a Pere Rimó de Perpinyà, que en el tarragoní apareix com a «Pedro de Perpiñán». Notem la correcció que aplica a Ponç quan fa rossellonesos els pseudotarragonins Guiu i Pere, sens dubte fruit de la consulta d'un repertori d'escriptors carmelitans, segurament el de Trithemi.

²⁰ Tot i usar Ponç d'Icard com a font, no el cita ni el considera com a autor repertorioble.

com el mallorquí Llull, pel fet de ser de nissaga procedent de Catalunya, tot i que aquesta consideració no sol fer-se explícita (fora de la postil·la «si no natural, almenos oriundo» aplicada per Estrugós a Llull: veg. més avall). De narradors o prosistes “artístics”, ni un. El fragment següent agrupa escriptors religiosos diversos: Montserrat Martí i «Hugo Cardinalis», segurament una confusió entre el dominic Hug, de Barcelona, esmentat com a «Vgucio ex Catalonia» per Jeroni Pau (veg. Vilallonga ed. 1986, vol. II, p. 31 i nota 38) i Hug de Saint-Cher, escriptor dominic i cardenal del segle XIII, conegut generalment com a ‘cardenal Hug’; i Francesc Eiximenis, de qui fa un breu catàleg d’obres. La nòmina de juristes és atapeïda: Jeroni Pau (amb l’al·lusió a la professió de jurista alhora que com a autor de *Barcino*), Guillem de Vallseca, Jaume Callís («Caliz» al text), Joan de Socarrats, Antoni Amat, Tomàs Mieres, Jaume Marquilles, el canonista Guillem Caçador i Miquel Ferrer.²¹ Tanca el capítol una agrupació eclèctica d’autors d’«Humanitat, Lògica y Philosophia», per dir-ho amb mots de Manescal: l’humanista Cristòfor Calbet d’Estrella, de qui esmenta *El felicísimo viaje del príncipe don Felipe* (1552), un tal Llorenç Valentí, autor d’una monografia sobre el geògraf llatí Pomponi Mela,²² l’hel·lenista i abat de Vilabertran Cosme Damià Hortolà, el lul·lista Lluís Joan Vileta i el jurista tarragoní Guillem Montserrat, autor d’una obra històrica, el *De successione regum Franciae*.

Sorpren que Manescal no inclogui cap dels autors del Principat que ha utilitzat com a fonts historiogràfiques del seu sermó: Jaume I, Desclot, Muntaner, Tomic, Carbonell, Tarafa, etc.²³

²¹ Sobre tots aquests juristes, veg. Sobrequés 1978, pp. 58-62 i 80-84; els juristes quatrecentistes són repertoriats a Vilallonga 1993.

²² Segurament hem d’identificar aquest Llorenç Valentí amb el catedràtic de retòrica a València (al voltant de 1530) i professor d’oratória i poesia a Barcelona (sobre 1542-1543) del mateix nom. Sembla que va ser l’introduïdor de Ciceró a les aules universitàries valencianes. Les al·lusions que n’he pogut reunir són molt esquifides (García Martínez 1973, p. 123, i 1986, p. 258; Fernández Luzón 1995, p. 227). No he sabut trobar cap referència a l’obra sobre Mela. Hi ha un Lorenzo Valentino autor d’un *De beato Luca concio in Barcinonensis Academiae nova...*, imprès per Claudi Bornat a Barcelona al 1559 (Madurell 1973, p. 65; Millares 1981, p. 25, núm. 12), però es tracta d’Antoni Llorenç Valentí, abat de Sant Pere de Camprodon (1544-1560).

²³ A l’inici del capítol transcrit ha esmentat Joan Margarit com a autoritat: ara bé, tampoc no l’inclou com a autor en el repertori. Al llarg del sermó cita també el juriconsult Antoni Ros i Antoni Agustí, absents entre els «hòmens doctes catalans» (si bé el darrer era d’origen aragonès, de Fraga).

Escolano

A més del conegut passatge sobre escriptors valencians de què tractaré més avall, també l'historiador valencià Gaspar Escolano va inserir a la seva *Década primera de la historia de la insigne y coronada ciudad y Reino de Valencia* (València, 1610-1611) un catàleg pròpiament d'escriptors valencians, una nòmina bàsicament enumerativa, un seguit de noms sota un epígraf.²⁴ En efecte: el darrer capítol del volum primer (llib. v, cols. 1123-1136) acaba amb un «summario de los eminentes varones que nacieron en ella». A partir de la col. 1129, esmenta primer els noms de sants i altres personatges destacables per virtuts religioses: entre molts altres, Vicent i Bonifaci Ferrer, Lluís Bertran, Joan Salaia, Joan Baptista Anyés, etc. En teologia i filosofia són esmentats Gelida, Estrany, Vives, Oliver, Figuerola, Navarro, Beuter, Nunyes, Sorí, Pereira, Capella, etc. Entre els matemàtics esmenta Jeroni Munyós i Jaume Falcó, enmig d'altres. Entre els retòrics trobem «Laurencio Valla (llamado el romano por haverse criado en Roma)» (!),²⁵ Vives, Furió, Nunyes, etc. Com a poetes llatins, Anyés i Mariner.

²⁴ Escolano dedica un bon nombre de pàgines a tractar de Ramon Llull: els capítols XIX-XXII del llibre tercer (cols. 616-652). L'ingrés del Doctor Il·luminat mallorquí en la crònica del valencià es fa de la manera següent. Escolano acaba de tractar dels enfrontaments bèl·lics amb França en època de Pere el Gran. «No nos hizo menos guerra Francia por todos estos tiempos en lo temporal que en lo espiritual [...]». Aleshores entra a parlar de les heretgies. Hi esmenta Arnau de Vilanova i a continuació enceta un seguit de capítols sobre l'obra de Llull, la seva doctrina, les controvèrsies que va suscitar, les acusacions d'Eimeric, etc. Al cap. XXIII del llibre cinquè (cols. 1057-1066) aborda Escolano els estudis superiors a València, concretament des de 1507, quan data l'entrada de les obres de Nebrija (i l'oposició d'Amiguet), i de la formació de Vives. Hi descriu la renovació que hi van dur a terme gent com Miquel Jeroni Lledesma, Jaume Ferrús i Joan Gelida. Entre els deixebles més destacats de les aules universitàries valencianes esmenta, entre altres, Pere A. Beuter, Joan Salaia, Pere Joan Oliver, Honorat Joan i Joan Terés, entre els teòlegs. A continuació passa detallada revista als metges valencians de més anomenada.

²⁵ La referència al "retòric" Valla com a valencià és sorprenent i estrambòtica. Hi ha certes hipòtesis –molt poc convincents, ho confesso– que poden contribuir a explicar-la com a fruit d'una confusió. Potser la forma llatinitzada Laurentii Vallensis (com apareix a l'edició de l'*Historiarum Ferdinandi Regis Aragoniae*, Roma, 1520) el va fer confondre amb Llorenç Valentí, retòric també (veg. la nota 22)? D'altra banda, sabem que al 1531 –quan Valentí era a l'Estudi General de València– es va restablir a València la càtedra anomenada de "Lorenzo Valla" (García Martínez 1986, p. 258). Un altre Laurentius retòric, Joan Lorenzo Palmireno, va publicar uns *Escolios al epitome que Erasmo hizo de las Elegancias de Lorenzo Valla* (Gallego 1983, p. 279).

Escolano sí que dedicarà un paràgraf als escriptors “literaris” en llengua vulgar, que anomena espanyola, en la qual inclou dos noms d'autors en valencià del XV i un del XVI: Roig, Marc i Pineda. La resta són tots autors del Cinccents en castellà (alguns amb composicions en valencià):

En [*poesía*] española, los dos laureados poetas Jayme Roig, médico de la reyna doña María de Aragón, y el cavallero Ausias March; Pineda, don Juan Fernández de Heredia, don Pedro Luýs Galcerán de Borja, maestre de Montesa, don Juan de Borja, hermano del dicho maestre, don Gaspar Mercader Moncada y Carroz, conde de Buñol, Gil Polo, don Alonso Girón de Rebolledo, Gaspar Espinosa, el doctor Francisco Tárrega, canónigo de Valencia, Gaspar Aguilar (a quien llaman en Castilla por sobrenombre, el discreto valenciano), Christóval Virués, Miguel Beneyto, don Guillén de Castro, don Luýs Ferrer, coadjutor del governador general deste reyno y don Miguel Ribellas.

Repassa, finalment, els predicadors valencians il·lustres (al final afegeix que són molt considerats a Castella i a la Corona d'Aragó «mayormente en Cataluña, donde ocupan sus púlpitos los de Valencia, por apañarse poco los naturales»), música i pintura. Un llistat final d'autors valencians il·lustres en lletres (les quals, amb el concurs dels «justos merecimientos», els ha duts a altes jerarquies eclesiàstiques) inclou bona part dels esmentats, a més de —entre altres— Roderic de Borja, Joan Margarit (!) i «Juan de Heredia, gran mestre de la orden y cavalleria de San Juan».²⁶

Bosc

A l'altre extrem del domini, el rossellonès Andreu Bosc va incloure, al llibre tercer del seu *Summari, index o epitome dels admirables y nobilíssims títols de honor de Cathalunya, Rosselló y Cerdanya* (Perpinyà, 1628), un capítol —el tretzè— on tractava «Dels hòmens il·lustres han florit en lletres y tenen títols de escriptors naturals de Cathalunya, Rosselló y Cerdanya» (pp. 365-368). És també un catàleg de tipus enumeratiu, ara sense redacció contínua, sinó que cada autor és un ítem disposat en un llistat vertical. La diversitat de les entrades és notable, perquè n'hi ha que tenen un cert desenvolupament (nom, dades biogràfiques mínimes, títols d'obres, matèria de les obres) mentre que en d'altres només hi consta el nom i cognom, de vegades només el darrer

²⁶ Deu referir-se a Juan Fernández de Heredia, però era aragonès.

(per exemple, «Thomic», «Montaner», etc.). Bosc hi fa diverses agrupacions: primer els autors eclesiàstics i religiosos en general, canonistes i juristes, metges, filòsofs, «escriptors en retòrica, poesia e historia» i, finalment, «escriptors en gramàtica y altres arts».

L'avenç quantitatiu de Bosc respecte de Manescal és notori. Integra tots els autors de Manescal —el qual, al seu torn, ja havia incorporat Ponç, recordem-ho— excepte un, tot i que hi fa addicions a alguna referència manescaliana. Però les aportacions noves de Bosc al gènere són nombroses, més de noranta, fins a un total de poc més de cent trenta autors (amb alguna repetició inadvertida). És a dir: quadruplica el nombre de referències del catàleg d'escriptors del Principat, Rosselló i Cerdanya immediat anterior.

En els marges ens manifesta l'ús de catàlegs anteriors, concretament el de Ponç d'Icard i el de Manescal. I també, com adverteix al final de l'apartat d'escriptors de matèria religiosa (p. 366) en nota adreçada a qui vulgui ampliar pel seu compte la nòmina, els catàlegs internacionals d'autors sacres, des de Jeroni —on es trobaran els antics— fins a Antonio Possevino —per als més moderns—, o bé les cròniques particulars de cada orde religiós. D'altres fonts diverses (Pujades, etc.) treu dades puntuals. La consulta de l'obra de Bosc no ofereix cap dificultat gràcies a l'edició facsimil del 1974, per la qual cosa m'estalvio ara de transcriure'n cap fragment.

Quant als poetes en llengua vulgar, inserits entre els «escriptors en retòrica, poesia e historia» (pp. 367-368), Bosc només esmenta els recollits per Manescal, és a dir, els Marc i Masdovelles.²⁷ Això sí: incrementa en bon nombre els historiadors, per tal com incorpora aquells que Manescal havia usat com a fonts però havia oblidat d'incloure entre els «hòmens doctes», a més d'alguns altres que apareixen per primera vegada. En aquest apartat, hi ha algun autor que va compondre alguna obra que avui definim com a “literatura”, però sens dubte Bosc degué considerar que eren història tant la novel·la de cavalleries *Centuria o historia de los famosos hechos del gran conde de Barcelona don Bernardo Bârcino...* d'Esteve Barelles com l'*Expedición de los catalanes y aragoneses contra turcos y griegos* de Francesc de Montcada; Joaquim

²⁷ Sens dubte devia ser un esment rutinari, maquinal, per tal com apareix literalment «Juan Berenguer, de Mas de ouelles», en Manescal, i «Juan Berenguer, Demas de Ouelles», en Bosc), sense afegir ni un sol poeta més ni cap narrador en prosa.

Setanti, poeta en castellà, és citat per tal com és autor dels *Frutos de la historia*.

Estrugós

Fins i tot en llocs tan insospitats com una obra hagiogràfica podia aparèixer un capítol similar. És el cas del *Fènix català o llibre del singular privilegi, favors, gràcies i miracles de Nostra Senyora del Mont del Carmen* de Josep Elies Estrugós (Perpinyà, 1645). Aquest frare carmelità hi va incloure, al final del pròleg, un «Helenc dels escriptors catalans». Al pròleg “Al lector” immediat anterior havia fet una crida a escriure en català i una apologia de la literatura catalana on esmentava Marc, Lluïl i poetes siscentistes, fragment del qual tindrem ocasió de parlar més avall.

Malgrat la relativa dificultat d'accés al text d'Estrugós, inèdit modernament, no puc transcriure el seu extens elenc aquí per limitacions d'espai. La disposició dels noms pren, com en Bosc, la forma d'un llistat amb ítems encapçalats per diferents epígrafs amb intenció classificadora: «Primer, dels theòlechs», «De lleys y cànons», «De medicina», «De filosofia», «Retòrica, poesia y història», «Grammàtica y otras facultats» i, finalment, «Arismètica, matamàtica, música». Notem la semblança amb l'organització del capítol paral·lel de Bosc, fora d'alguna addició. I és que bona part del catàleg d'Estrugós és un saqueig sense miraments de l'obra del perpinyanenc. Afegeix una seixantena llarga de noms al llistat de Bosc, fins a aplegar finalment un total de més de cent vuitanta noms. Bona part de les addicions són autors del mateix orde d'Estrugós, és a dir, carmelites.²⁸ Tot i partir de Bosc, hi ha una vintena d'autors repertoriats per aquest que Estrugós descarta. Entre ells alguns de ben coneguts, com Barelles, Dextre, Giginta, Tomic, etc. Amb tot, l'absència més sorprenent és la del conjunt de poetes, és a dir, dels Marc i de Masdovelles: en el pas d'un repertori a l'altre ha desaparegut tot rastre d'escriptors literaris, de poetes, per ser més exactes, en llengua vulgar.²⁹ Desapareixen els

²⁸ Estrugós degué ampliar la informació de Manescal sobre els carmelitans, tret de Trithemi, amb la consulta del recent repertori carmelità de l'aragonès Marco Antonio Alegre de Casanate, *Paradisus carmelitici decoris*, publicat de feia ben poc (Lió, 1639); així ho deixa entreveure l'esment d'aquest catàleg en les notes marginals a un romanç anònim sobre els carmelites il·lustres que figura a les pàgines dels preliminars del llibre.

²⁹ Aquesta absència, si no exclusió, podria ser que fos motivada pel rebrot de l'escolàstica en el període barroc, especialment entre els eclesiàstics (que és la

medievals, però no se n'incorporen tampoc de moderns. O gairebé. És cert que hi apareix la referència «Pujol, de Mataró: *Història en vers de la batalla de Lepanto*», essent aquesta la primera, i la darrera, al·lusió a l'obra de Joan Pujol que conec fins al segle XVIII; tanmateix, el títol revela que Estrugós devia considerar que es tractava d'una obra històrica. Enmig d'"historiadors" i hagiògrafs (una altra forma d'història), sorprèn l'esment del tortosí Jeroni d'Herèdia com a autor de *Guirnalda de Venus casta y Amor enamorado* (Barcelona, 1603), traducció al castellà de la novel·la pastoral d'Antonio Minturno *L'amore innamorato* (1559).

En definitiva: l'aportació quantitativa d'Estrugós al gènere és de prop de setanta noms nous. No puc ara precisar gaire més.³⁰

*

En una altra avinentesa convindrà fer un cop d'ull també a històries locals, perquè solen incloure un apartat o un capítol sobre les glòries locals, entre elles els lletraferits. Penso ara en Joan Gaspar Roig i Gelpí i el seu *Resumen historial de las grandezas y antigüedades de la ciudad de Gerona* (Barcelona, 1678), però que cau fora del període que m'he marcat.³¹

He de deixar també per a un altre moment la descripció d'una tradició de la segona meitat del segle XVI que sembla específicament valenciana: els catàlegs o enumeracions poètiques d'escriptors. En conec quatre casos

professió de bona part dels autors aquí considerats), un cop apaivagada la foguerada dels *studia humanitatis*: és sabut que el sistema escolàstic era poc procliu a valorar positivament les belles lletres, essent considerada la poesia com la ciència més inferior de totes (Kohut 1978).

³⁰ Sobre aquests textos preliminars d'Estrugós, veg. Rubió 1953 [1986, pp. 119-120], tot i que no és, com deia Rubió, la «primera temptativa de catàleg d'escriptors catalans», afirmació estranya per tal com conceixia perfectament Manescal i Bosc. També en parla breument Vila 1989, pp. 645-646, que, en relació els textos d'Estrugós, esmenta també els de Bosc i Marcillo.

³¹ Ens diu Roig que tenia en possessió un catàleg no ben bé d'escriptors catalans sinó d'escriptors en qualsevol llengua que haguessin escrit sobre Catalunya. Tenia intenció de fer-lo imprimir i incorporar-hi addicions: diu que en les seves consultes a arxius s'ha trobat amb «descortésias de algunos hombres grosseros a cuyo cargo estava entonces su guarda [...] y lo refiere un curioso en un catálogo y censura que haze de los escritores catalanes, valencianos, aragoneses, castellanos y de otras naciones que escribieron de las cosas de este Principado, el qual a su tiempo dará a la luz de la estampa con algunas notas y addiciones mias» (p. 526). Qui era aquest «curioso»? És alguna de les seves agúcies erudites? En tot cas no n'ha quedat rastre, que jo sàpiga.

que esmento molt ràpidament: a imitació d'Ariosto, el cant XV del poema cavalleresc *Segunda parte del Orlando, con el verdadero suceso de la famosa batalla de Roncesvalles, fin y muerte de los doce Pares de Francia* (Saragossa, 1555) de Nicolau Espinosa conté l'elogi d'un seguit d'escriptors i homes il·lustres valencians vinculats als Centelles; Gaspar Gil Polo sembla reproduir aquell model a la *Diana enamorada* (València, 1564), on figura el famós «Canto de Turia»; de faisó diferent és el «Romance metafórico» de Joan Timoneda, que és el primer romanç de la *Rosa de amores* (València, 1573), on es fa al·lusió a poetes valencians amorosos de l'època; finalment, el canonge i "nocturn" Francesc Tàrrrega incorporava «tres antiguos valencianos» –Marc, Roig i Gassull– en la nòmina de poetes espanyols inserida a la lloa de la *Famosa comedia de la fundación de la orden de Nuestra Señora de la Merced*, a principi del segle XVII.

A l'endemig d'aquestes dates, també Joan Lorenzo Palmireno va voler contribuir a la moda del moment, tot i que en prosa llatina. En efecte: va incloure una relació –escassa– del Parnàs valencià de l'època al breu prefaci a la comèdia llatina *Lobenia* (València, 1566). Hi apareixen uns pocs noms d'autors d'obres de dret, filosofia, medicina, poesia, etc., en llatí i castellà; en destaco els d'Andreu Sentpere, Gil Polo, Almudèver i Espinosa; i, en posició molt subalterna, el mateix Lorenzo (vegeu Cerdà 1778, pp. 391-393, i Gallego 1983, pp. 157-158). Encara a València, també el jurisconsult Pere August Morlà feia una aportació similar al pròleg del seu *Emporii utriusque iuris questionum...* (València, 1599); segons Ribelles (1915-1943, vol. II, p. 433) fou el primer catàleg imprès d'escriptors valencians.³² No he tingut ocasió de veure'l encara, per la qual cosa no puc dir-ne gaire res; amb tot, malgrat l'honor que li atorgà el bibliògraf valencià, el de Palmireno el va precedir.

*

Considerar aquests materials com a història literària sens dubte és abusiu. Amb tot, els catàlegs d'escriptors són una forma de protohistòria cultural i, sobretot, són el precedent necessari per bastir, temps a venir, qualsevol

³² Cerdà 1778, pp. 368-369, esmenta i transcriu un elogi llatí de Morlà a l'obra de Lluís Milà; remet a una nota que, malauradament, no apareix al peu –si més no a l'edició facsimil que utilitzo (veg. nota ms. al peu de la p. 367)– i, per tant, no puc assegurar si es refereix a l'obra esmentada.

intent d'història literària pròpiament dita.³³ En canvi, no podem considerar-los sota cap concepte, per més generositat que hi apliquem, formes de crítica literària, perquè l'objectiu que guia aquestes compilacions no és la selecció sinó l'apilonament de noms, un criteri quantitatiu, no pas qualitatiu.

El corpus és limitat, fins un poc carrincló, però suggerent. Com he dit més amunt, haurà de quedar per a un altre dia, amb més temps i més espai, la transcripció *in extenso* de tots aquests elencs i la feïnada de mirar d'identificar els autors i obres al·ludits.

3.2. Les anotacions d'història literària

Es tracta d'anotacions de tipus historicoliterari al servei d'argumentacions vàries en obres que tracten de temes diversos. Al més sovint depenen d'una argumentació lingüística. A diferència dels elencs, aquí sí que podem atribuir-los una certa activitat crítica, per tal com són seleccionats uns pocs autors pel fet de ser considerats els més reeixits d'una tradició literària en una llengua.

La brevetat relativa dels textos em permetrà de transcriure'ls, tot i que la major part són ben coneguts. Prescindiré, però, de tots els textos de lloança, comentari, biografia, etc. —amanits amb graus de fantasia diversos—, al voltant de l'obra estricta d'Ausiàs Marc disseminats al llarg del segle XVI. Més aviat pertanyen a l'àmbit de la crítica literària, de la paleocrítica literària.

³³ Veg. Sáinz 1989, p. 57, on, per cert, fa una distinció lamentable: les biobibliografies de caràcter «nacional» són precedent de la història literària mentre que les caràcter regional, «inspiradas por un espíritu localista», no; això és així perquè aquestes darreres enfoquen la qüestió des d'un punt estrictament erudit (!) i no tenen visió de conjunt. Heus aquí una inacceptable apreciació localespanyolista (història literària només pot ser història literària espanyola) quan l'autor s'hauria d'atenir al rigor amb què van ser fetes i a la qualitat final, independentment de l'abast. Pedro Sáinz desconeixia el catàleg d'escriptors hispànics de Jeroni Pau. Sobre les bibliografies considerades com a forma d'història literària al Setcents, veg. Urzainqui 1985, pp. 581-582 i 587-588. Joan Andrés afirmava: «Las Bibliotecas o Catálogos de los escritores forman una parte principal de la Historia Literaria» (de la traducció espanyola de *Dell'origine, progressi...*; tret d'Urzainqui 1985, p. 588).

Textos quatrecentistes

El primer text d'història literària catalana és foraster.³⁴ Apareix al *Prohemio e carta quel Marqués de Santillana enbió al Condestable de Portugal con las obras suyas*.³⁵ En aquesta epístola escrita entre 1445 i 1449, el marquès fa una revisió sintètica de la història de la poesia, on tracta essencialment d'autors contemporanis. Els eixos organitzadors del discurs històric del marquès són el cronològic (amb una primera separació entre poetes de l'Antiguitat i medievals) i el territorial; en ocasions, l'eix territorial també adopta criteris d'ordenació cronològica. Ja en l'àmbit dels poetes en vulgar, comença pels seus apreciats italians, continua amb els francesos, la Corona d'Aragó i Castella (s. XIV), i acaba amb Galícia i Castella (s. XV). Heus aquí novament el conegut fragment que tracta dels poetes de la Corona d'Aragó; el reproduïxo de l'edició d'Ángel Gómez (1990, pp. 58-60):

Los catalanes, valençianos e aun algunos del Reyno de Aragón fueron e son grandes ofiçiales desta arte. Escrivieron primeramente en *novas rimadas*, que son pies o bordones largos de sylabas, e algunos consonavan e otros non. Después desto usaron el dezir en coplas de diez sylabas, a la manera de los lemosis. Uvo entre ellos de señalados onbres, asý en las invenciones commo en el metrificar. Guillén de Bervedá, generoso e noble cavallero, e Pao de Benbibre adquirieron entrestos grand fama. Mosén Pero March el Viejo, valiente e honorable cavallero, fizo asaz gentiles cosas, e

³⁴ Dit això, em ve al cap l'*Ensenhament* de Guerau de Cabrera. Certament hi ha textos anteriors al segle XV que mereixen un comentari. En efecte: tant aquest repertori joglaresc (veg. Riquer 1964 [1985, pp. 56-66]) com el fragment paral·lel d'«Abrils issi'e mays intrava» de Ramon Vidal de Besalú —com d'altres imitacions—, així com també les *Vidas* i les *Rasos* de la poesia trobadoresca clàssica, i fins les sàtires trobadoresques literàries, com «Cantarai d'aqestz trobadors» de Peire d'Alvernha (Lejeune 1980 i text a Riquer 1983, vol. I, pp. 332-341) o «Pois Peire d'Alvernha chantat» del Monjo de Montaudon (Riquer 1983, vol. II, pp. 1039-1045), són textos que pertanyen a la història i a la crítica literàries, i s'hauran de tenir en compte en una història global d'aquestes activitats per —o sobre— autors dels països catalans. Ara bé: el panorama que contemplen és d'un abast més ampli que el de la literatura estrictament catalana (ni que s'expressi en provençal), i els deixo de banda aquí.

³⁵ En certa manera també podem considerar història literària les dades que ofereix l'*Arte de trovar* d'Enrique de Villena sobre preceptistes catalanoprovençals, sobre la història dels consistoris de la Gaia Ciència de Tolosa i Barcelona i sobre la dinàmica dels certàmens (text a Menéndez Pelayo 1944, pp. 7-19; veg. Sáinz 1989, pp. 25-26. Zurita es va fer ressò de les dades de Villena al llibre X.XLIII dels seus *Anales de la Corona de Aragón*; aquí mateix tracta del conreu de la poesia de *Gaya Ciencia* i de l'estimació —excessiva— que se'n feia a la cort de Joan I: Canellas ed. 1976-1980, vol. IV, p. 730). L'obra de Villena, de principi del XV, és avui perduda; se'n va fer un extracte al segle XVI i va ser publicada per primera vegada per Gregori Maians.

entre las otras, escribió proverbios de grand moralidad. En estos nuestros tienpos floresció mosén Jorde de Sant Jorde, cavallero prudente, el qual çiertamente conpuso asaz fermosas cosas, las quales él mesmo asonava, ca fue músico exçellente; fizo entre otras una 'cançión de oppósitos' que comiença: «Tos ions aprench e desaprench ensem»; fizo la *Passión de amor*, en la qual copiló muchas buenas cançiones antiguas, asý destos que ya dixé commo de otros. Mosén Febrer fizo obras nobles, e algunos afirman aya traydo el Dante de lengua florentina en catalán no menguando punto en la orden del metrificar e consonar. Mosén Ausias March, el qual aún bive, es grand trobador e omne de asaz elevado espíritu.

Notem: Guillem de Berguedà, presència que està absolutament d'acord amb la percepció d'una única tradició literària i lingüística catalano-provençal. No hi falta el rutinari Pau de Bellviure. Dic rutinari perquè els esments i fragments de l'obra d'aquest poeta posttrobadoresc esquitxen diverses obres del XV. Per exemple, és un dels nombrosos poetes que Bernat Hug de Rocaberti fa circular dins de la seva *Glòria d'Amor*, alhora que Marc (LI, vv. 37-38) l'esmenta com a màrtir d'amor; Francesc Ferrer n'incorpora versos (d'una cançó perduda) a *Lo conhort*, fent recurs a la pràctica habitual aleshores de citar textos d'altri en poemes narratius de tipus al·legòric, com fan també Francesc de la Via, Jordi de Sant Jordi o Pere Torroella.³⁶

El *Prohemio e carta* és per damunt de tot un discurs apologètic de la poesia, i de la poesia en vulgar; més encara, de la poesia en vulgar contemporània del marquès. La singularitat d'aquest text fa que l'haguem de considerar com a marginal a la tradició que s'encetarà aviat al país: tant per la forma —una reivindicativa monografia d'història poètica—, com pel fet d'incidir principalment en la poesia, i específicament en la poesia vulgar. És un text també independent de la tradició humanística de monografies de *uiri illustres* en lletres: primer perquè en aquesta darrera es tracta de fer un catàleg més que no pas una història —tot i que sovint apareixen ordenats cronològicament com era el cas de Pau—; segon, perquè es tracta de lletres llatines, sobretot —tot i que, com hem vist, no

³⁶ Quan tanco aquests fulls, m'arriba la notícia del treball de Cabré 1998. És la darrera aportació que conec sobre el fragment catalanístic del *Proemio e carta*. S'hi recorda com Berguedà "revivia" en els centons de Sant Jordi i de Torroella. Una certa fama l'havia posat en circulació. Com a Bellviure. Com a Arnaut Daniel, amb un desplegament més ampli. Lluís Cabré precisa com els «nuestros tienpos» de Santillana s'aturen a la dècada de 1420, quan el poeta castellà prengué contacte directe amb alguns poetes de la cort de Margarida de Prades i del jove Alfons. Tot i això, Santillana «actualizaba su memoria» com ens ho fa veure l'al·lusió d'oïda a la qualitat de la traducció dantesca de Febrer. I l'esment d'Ausiàs Marc.

sempre-, i perquè es tracta d'autors d'obres de qualsevol mena, no específicament literàries, com les entenem avui, o poètiques, com les considerava el marquès castellà.

Ferran (o Ferrando) Valentí és el primer autor català que coneixem a qui podem atribuir un text d'aquestes característiques, ara en un discurs d'apologia de les traduccions al vulgar i d'homologació de la tradició literària vulgar catalana a la toscana i la llatina. Apareix, com és ben sabut, al pròleg a la seva traducció catalana de les *Paradoxa* de Ciceró, feta al voltant de 1450. M'interessa transcriure aquí també el fragment que tracta dels poetes italians; observarem els autors que considera com a escriptors màxims d'aquella tradició en llengua vulgar: la tríada canònica, més Cecco d'Ascoli, present també en el *Prohemio* de Santillana. Estalviaré al lector, en canvi, la major part del llarg ditirambe que adreça Valentí a Lull.³⁷

Vegeu més avant, pus del nostre preceptor [=Leonardo Bruni] havem parlat, lo que ha fet aquella gran trompa de vulgar poesia, Dant Aldagier, per ensenyar e erudir lo vulgo e popular, lo qual comunament és ignorant de lengua erudita e latina. Mira, après de aquell, lo gran poeta laureat [=Petrarca] com ha volgut moralitzar en la vila de Arcà, no pas en lengua latina, mes materna e vulgar; e si més avant pensaràs, veuràs lo seu dexeble [=Boccaccio] en qual idioma haurà posada la *Fiameta* e *Corbatxi*. Què diré de aquell Ceco d'Ascoli, agre e dur repreenedor de vicis, lo qual en vulgar ha parlat, interposant grans sentències plenas de gravitat e moralitat? E perquè no oblit los de nostra nació catalana, guarda Arnau Daniel, quant és estat subtil e ple de sentència en son rim e prosa vulgar.

No fonch, certes, de menor stima, ans pus altes e subtils coses ha tractades, investigades e aconseguides ab aquella sua nova e inaudita art [...]. Aquest lo qual totes aquestes coses ha fetes e acabades, és stat lum, glòria e honor de la gran illa balear, doctor e mestre sobre tots los altres [...], mestre Remon Lull [...]. Aquest ha volgut tantes e tals coses en lengua vulgar e materna tractar e deduir, jatsia, per donar a molts antendre e a aquells ensenyar, haja en altres lengües tal doctrina escrita e posada.

E perquè vegeu los propinqües a nostra edat, pensa lo que ha fet En Bernat Metge, gran cortesà e familiar real, en la gran *Visió e Somni* per ell conpost, part del qual veure pots en la primera *Qüestió Tosculana*, e part per lo Bocatci recitat e narrat. Mira com fonch transferit lo *Troyà*, e *Valeri*, e *Boeci*, e *Sèneca moral*, *Yosopho*, *Lívia* e los *Grans jets hebreus*; e a la fi aquells *Officis* de Ciceró romà per aquell religiós e prudent hom en la ciutat de Barchelona, frare de la orde de menors, mestre Nicolau Quiris, los quals *Officis* foren liurats per lo componedor de aquells, Tul·li [...].

³⁷ El text prové de Morató ed. 1959, pp. 38-39 i 41.

Arnaut Daniel apareix com a representant de la tradició literària catalana més antiga.³⁸ No faré ara cap reflexió entorn d'aquest text tan interessant; remeto als treballs de Ferran Gadea (1988, pp. 187-189) i, sobretot, de Lola Badia (1994). En tot cas, les aportacions de Valentí no van ser conegudes pels autors posteriors que van tractar d'història literària i d'autors medievals. Valgui com a exemple que fins al segle XIX no trobem rastre de Metge als repertoris biobibliogràfics impresos.³⁹ Tant Santillana com Valentí, amb paraules de Lola Badia, usaven elements d'història literària del vulgar per justificar les tasques de poeta i de traductor, respectivament. Com va passar amb Pau i Carbonell, ni l'un ni l'altre no van obtenir cap ressò en els autors catalans del Cinccents i del Siscents.

*

³⁸ No és pas, com creu Ferran Gadea, «un error» (Gadea 1988, p. 189). Amb el pas del temps, Arnaut Daniel quedarà més o menys fixat com l'iniciador de la tradició literària catalana antiga, "l'lemosina", essent-ne Vicent Garcia el darrer representant. Això és així, entre altres, als *Orígenes de la lengua española* de Gregori Maians (Mestre ed. 1983-1986, vol. II, pp. 351-352).

³⁹ És cert que fins al segle XIX no s'inaugura «el estudio científico de Bernat Metge», amb els treballs de Milà publicats al 1876 (Riquer 1959, p. *198; veg. Badia & Lamuela ed. 1983, p. 43). Ara bé: Metge i la seva obra havien començat a ser descrits molt abans. El primer a fer-ho, que jo sàpiga, és Antoni Agustí; l'arquebisbe de Tarragona tenia un manuscrit de *Lo somni* a la seva biblioteca i el descriu així: «Bñ. Metge: quatre llibres del somni que féu de la immortalitat de la ànima, a modo de diàlogo entre ell y don Juã, rey de Aragó. *Liber in charta anno MCDIII. Scriptus forma quadrati*» (Agustí 1586 [1764, p. 114]). (Agraeixo les orientacions que en aquesta qüestió m'ha ofert l'amic Pep Solervicens). Torres Amat no va discernir que la referència d'Antoni Agustí era Bernat Metge, pensant que al·ludia a un nom i una professió, i va fer una doble entrada: una per «BERNARDO Médico» (Torres Amat 1836, p. 106), amb les dades proporcionades per Agustí sobre *Lo somni*, i una altra que només deia «METGE Bernardo. Bib^a. Cs. Ds.», és a dir, biblioteca dels carmelitans descalços (p. 416). Arran d'aquesta segona entrada, Cormines afegia, al seu *Suplemento*: «Metge (Bernardo). Las Memorias solo le nombran. D. Alfonso Castro en el Buscapié de Cervantes, pág. 80, hablando de un MS. de principios del siglo xv, existente en la librería de D. Joaquin Rubió, que contiene un tratado del orden de caballería, dice: "Despues de este breve tratado del orden de caballería sigue la *Ystoria de Valter é de Griselda, composta per Bernat Metge, la qual racita Patrarcha poheta laureat en les obres del qual io he singular afecció; y vá dirigida á la molt honorable é honesta senyora madona Isabel de guimera*"» (Cormines 1849, p. 176). Cormines, però, no va detectar la duplicitat de Torres Amat. Queda per analitzar la presència de Metge en la paperassa bibliogràfica manuscrita del XVIII català.

No he de deixar d'esmentar Boscà i les seves anotacions històriques sobre el vers decasil·làbic, una història "inversa", que remunta des de Petrarca cap enrere, fins als poetes llatins i grecs. Pel mig hi emergeixen els trobadors, els «proençaes». Ausiàs Marc és esmentat com un continuador "català"⁴⁰ de la poètica trobadoresca. De l'ambigüitat cronològica d'aquest cèlebre fragment se'n farà aviat una manipulació que fa precedir Marc a Petrarca, convertint aquest darrer en deutor del primer. Però tot això és arxisabut. El text, marginal a la línia d'aquest treball, és ben conegut i m'estalvio de transcriure'l aquí.⁴¹

Beuter

El teòleg i cronista valencià Pere Antoni Beuter va introduir unes notes d'història literària a l'epístola dedicatòria als jurats de la ciutat de València situada al front de la traducció al castellà de la seva *Primera part de la història de València* impresa a València vuit anys abans. Surten a col·lació de l'apologia compensatòria que fa del valencià en lliurar la traducció en una «lengua estraña para Valencia». Una vegada exhibides les excel·lències de la llengua valenciana, enuncia les veus il·lustres que la precedent llengua llemosina va donar a la literatura vulgar, tot i no estar tan «limada» com la valenciana del present cinccentista. En reporto aquí el fragment que ens interessa:⁴²

Una sola cosa quiero aquí dezir por comprobación desto [*les excel·lències de la llengua valenciana*], que sé yo muy cierto que toda Italia me ha de contradzeir en ello, y la mayor parte de España, y Francia la ha de tener por muy nueva y por no de creer, y con todo es ella en sí muy verdadera: ¿Quién no sabe que el Francisco Petrarca fue el segundo poeta italiano que, después de Dante, puso la poesía en lindos y elegantes versos vulgares y dio principio de sonetos y de tantas rimas sextiles, temas y de otros números en la Italia? ¿Quién no le tiene a éste por padre destas trobas en el mundo? Pues quiero que sepan que como el Virgilio hurtó de Homero y Hesiodo y otros griegos, según Aulo Gellio y Macrobio largamente tratan, assi el Petrarca se aprovechó y hurtó de las trobas de un nuestro cavallero valenciano, que fue quasi cient años primero que el Petrarca escribiesse, y usó sonetos y sextiles y terceroles en nuestra lengua valenciana limosina. Y aunque pudiesse poner aquí muchas pruebas

⁴⁰ La consideració catalana de Marc la repetirà encara Boscà a la seva «Octava rima».

⁴¹ Entre molts altres llocs, es pot consultar a Riquer, Comas & Molas ed. 1957, pp. 87-91, Duran & Solervicens ed. 1996, pp. 151-155, i Claveria ed. 1999, pp. 115-120.

⁴² Beuter 1546, ff. *ij vº-†iij. Es pot llegir el pròleg sencer, per exemple, a Duran & Solervicens ed. 1996, pp. 156-160, amb alguna variant respecte del fragment que he transcrit.

desto que escrivio, tengo que abastará lo que aquí quiero poner, porque se sepa la verdad del negocio, con este exemplo:

<p>Dize Petrarca: Pace non trovo, e non ho da far guerra E volo sopral cielo, e ghiaccio en terra. E nulla stringo, e tuttòl mundo abbraccio. Et ho in odio me stesso, et amo altrui. Si amor non he, che dunque e qualche i sento.</p>	<p>Dize mossén Jordi, cavallero: E no he pau, e no iinc qui'm guarreig Vol sobre'l cel, e no'm movi de terra. E no estrenc res, e tot lo món abrás. Hoy he de mi, e vull a'ltri gran bé. Si no's amor, dons açò que será.</p>
---	--

Y muchos otros versos enteros y medios versos y sonetos. Este mossén Jordi fue un cavallero cortesano del rey don Jayme que ganó Valencia, y se halló con él en el passaje de ultramar que se desbarató por la tormenta que le tomó enfrente de Mallorca, año MCCL quasi o poco más. Y un otro cavallero su compañero, que se llamava mossén Febrer, hizo unos sonetos describiendo aquella tormenta. El Petrarca, año del Señor MCCCXXVII se enamoró de madama Laura, y entonces empezó de escribir sus trobas; y, hallándose en Gascuña con el obispo de Lumbierri don Jayme Colona en tiempo de P.P. Joan XXIII, como estuviesse a las rayzes de los Pyreneos, según se comprehende de los commentarios de Alexandro Vellutello escribiendo la vida del Petrarca, pudo haver las trobas de nuestro cavallero valenciano, que ya entonces estavan divulgadas por Cathaluña y Gascuña, de que tanto se aprovechó. Que más invenciones, agudezas y trobas, y aún los mismos versos tomó dél que del Cino de Pistoia, Guido Bonati de Arezio, Guido Cavalcanti de la Stampa, de quién se aprovechó en sus versos vulgares que compusieron antes dél siguiendo a los poetas sicilianos, que fueron los primeros que pusieron la poesía en lengua vulgar escribiendo tales rimas, como el mesmo Petrarca escribió en la epístola *Ad Socratem suum*. Tengo, pues, a mi ver, harto bien fundado mi propósito, que de la lengua valenciana se aprovechó y acaudaló el famoso padre de las rimas en Italia, Francisco Petrarca. Y redundo esto en favor de la lengua, que sea ella tal que despierte los ingenios y los encumbre, subiéndolos de quilate con bivas agudezas.

Pel fet que tracta de la precedència de Jordi de Sant Jordi («mossén Jordi» en Beuter, fet ara cavaller de Jaume I) respecte de Petrarca, amb la coneguda comparació entre versos de la *Cançó d'opòsits* del líric català i els versos pretesament saquejats per Petrarca al *Canzoniere*, el fragment va gaudir d'una llarga i interessada posteritat, com és ben sabut. Contemporani del mossén Jordi real, també Andreu Febrer⁴³ és traslladat al regnat de Jaume I. Tot el propòsit de Beuter amb aquestes ratlles és

⁴³ Beuter al·ludeix a una cançó —no pas uns sonets— de Febrer, feta en agraïment a la Mare de Déu per haver superat sa i estalvi una tempesta marina. Els fets referits a la cançó de Febrer, però, són més de cent anys posteriors a les dates que retreu Beuter, del setembre de 1398, segons Riquer ed. 1951, pp. 11-12; el poema de Febrer és a les pp. 91-92.

manipular la cronologia per fer veure l'excel·lència d'una llengua valenciana –ni que fos l'antiga– que, com a vehicle d'expressió poètica, va ser imitada per Petrarca, tingut per príncep dels poetes en llengua vulgar.⁴⁴ La “proposta” de Beuter va obtenir una difusió extraordinària.⁴⁵

Almudèver

El següent a emetre públicament reflexions historicoliteràries és un cas singular. Em refereixo al també valencià Onofre Almudèver. No és ben bé història literària el que pretén fer Almudèver a l'«Epístola proemial als lectors» inserta a l'encapçalament de l'edició conjunta de *Lo procés de les olives*, el *Somni de Joan Joan* i la *Brama dels pagesos* (València, 1561), sinó llançar una proposta de recuperació de la tradició literària del tombant de segle, una tradició literària vista encara com a pròpia, com a vigent, per damunt del trencament llemosinista.⁴⁶ Passaré per alt ara tota aquesta qüestió, comentada sobretot per historiadors de la llengua (Joan Fuster, Josep M. Nadal, August Rafanell), per recollir estrictament les dades d'història literària. Passo de llarg també de la qüestió de la recepció de Marc, tan interessant i tan coneguda, on Almudèver lamenta el contrast entre la recepció positiva del poeta entre catalans i castellans, i l'oblit entre valencians. Malgrat la reivindicació de Marc i el blasme pel «descuyt» en què roman entre els valencians, no en reclama la funció modèlica: és ben palès que els autors que Almudèver considera com a possibles models, «per estímulo dels moderns poetes», són els de la colla de Fenollar. També al·ludeix a Jaume Roig, generalment associat a ells. De fet, el text sencer d'Almudèver és complex, vist des de la perspectiva d'aquest meu paper; hi conflueixen tant elements de teoria literària (proposta d'uns models sobre els quals restaurar una tradició), de crítica

⁴⁴ El text s'inscriu, sens dubte, en un llarg seguici d'iniciatives d'emulació cultural amb Itàlia, tema tractat per Duran 1991; veg. esp. pp. 252-255.

⁴⁵ Fins al segle XIX, inclosa la «Noticia sobre los trovadores catalanes» de Pere Puiggarí inclosa als preliminars de les *Memorias* de Torres Amat. I no solament entre la “historiografia literària catalana”: per exemple, fragments literals del text de Beuter (i altres de la carta de Boscà a la duquesa de Soma, quan tracta de la història del decasil·lab) apareixen traduïts en unes notes històriques d'Argote de Molina sobre mètrica castellana (*Discurso... sobre la poesía castellana*, 1575), on aquest reivindica la pretesa prioritat cronològica del decasil·lab per a Castella enfront d'Itàlia, en una mostra, com l'anterior, de rivalitat amb la cultura italiana (veg. el text a Menéndez Pelayo 1944, pp. 65-74; el fragment sobre Jordi de Sant Jordi, a les pp. 71-72).

⁴⁶ Es pot llegir el text sencer en diversos llocs, entre els quals Ribelles 1915-1943, vol. I, pp. 264-265.

literària (per tal com avalua i defensa unes realitzacions concretes, alhora que encapçala una edició impresa d'aquests mateixos textos) i, en molt menor grau, d'història literària (quan pretén evocar l'atmosfera literària d'aquell passat de feia mig segle, revestit de tons enyoradissos). Llegim-ne estrictament el fragment que ens interessa ara (Almudèver 1561, ff. Aii-Aii v°):

[...] comencí ha discórrer per lo gremi de tants laureats poetes valencians, los quals han dexat obres escrites que són dignes de immortal memòria; y entre-ls altres, principalment havent tornat a renovar lo llibre de aquell excel·lent cavaller y doctor en medicina mestre Jaume Roig -del qual ia anaven faltant los originals-, recordant-me lo valer y la estima en què deuen ser tengudes les obres de aquell tant venerable mossèn Bernat Fenollar, y les de aquell acutíssim y gentil cavaller mossèn Jaume Gaçull, y noresmenys les del magnífich mossèn Narcís Vinyoles, y molts altres [...]. De hon ve que ara en los nostres temps no-s fan obres semblants ha estes, y cada dia se va perdent tan virtuós exercici, del qual nos deuriem molt afrontar, mirant que hòmens de tanta qualitat se unien y comunicaven, y los uns corregien les obres dels altres, y a la fi totes restaven perfetes, y juntes pareixien de una estofa, com se mostra en aquella obra digna de immortal recordació intitulada *Lo Passi de sanct Joan*, feta per mossèn Fenollar y Pere Martincz.

La seva tasca en pro de la recuperació de la memòria literària valenciana i de l'oferta de models per imitar va consistir –a banda de la redacció d'aquest text programàtic i combatiu– a editar les obres que he esmentat, totes tres aplegades en un mateix volum. El mateix any, a la mateixa ciutat i a les mateixes premses, les de Joan de Arcos, apareixia una segona edició del *Llibre de les dones* de Roig, imprès juntament amb *La disputa o procés de viudes i donzelles* (de Ciurana i Valentí, amb sentència de Pineda), edició a càrrec del mateix Almudèver.⁴⁷

Marc, per Almudèver, pertanyia només a l'àmbit de la reivindicació de les glòries passades, no al de la renovació del present. Roís de Corella, que –juntament amb Martorell– sobresortia com a lectura assídua de les dames valencianes al tombant de segle –segons el famós fragment del *Somni de Joan Joan*–, havia desaparegut en les expectatives d'exercir cap paper en el present de mitjan Cinccents. A aquestes alçades del segle, ni tan sols perdura el Corella autor religiós i traductor, amb diverses obres impreses. Que jo sàpiga, aquest és el primer lloc on, havent pogut

⁴⁷ Encara avui es comet l'errada de considerar una mateixa edició els cinc textos esmentats, impresos a València al 1561, pel fet de consultar exemplars on totes dues apareixen relligades juntes (veg. Ribelles 1915-1943, vol. I, pp. 267-269, i vol. II, pp. 553-554). A l'amic Jordi Mascarella dec que jo mateix no hi hagi ensopegat també.

traspuntar –per tal com era un autor de tan extraordinari prestigi al tombant del XV a València–, *desapareix*. Poc després, al *Canto de Turia* de Gaspar Gil Polo, la confirmació de la volatilització és incontestable: Corella, com Martorell, *hi haurien d'haver aparegut*.⁴⁸

Escolano

En el context de l'apologia compensatòria de la llengua valenciana, com en Beuter, també Gaspar Escolano –en l'obra esmentada més amunt– va desplegar unes referències d'història literària per mostrar les realitzacions exímies fetes en el passat d'aquella llengua, en la seva versió antiga o “llemosina”.

El fragment d'Escolano comença tractant dels orígens de la poesia vulgar, on corregeix Beuter quan deia que els inventors de les rimes “modernes” eren els sicilians:

Tuvo esta lengua [=llemosina] su nacimiento y nombre de una ciudad de Francia que en tiempo de romanos fue llamada Lemnices y en el nuestro Limogenes, y la provincia Limós. Formose del ayuntamiento de la que passaron consigo los españoles al tiempo de los moros y de la francesa que por allí corría. Destas dos fue engendada, y nació tan graciosa, cortesana, sentenciosa y dulce, que no hay lengua que en más breves palabras diga más ni mejores conceptos, teniendo en todo una biva semejança con su madre la latina. Y puede echarse de ver esto en que fueron nuestros proençaes llemosines los primeros que dieron principio a los versos y rimas que en romance se usan, cantando en ellas al son de sus consonancias las dissonancias de sus passiones, con agudos y tiernos pensamientos. Ellos son los primeros padres de la poesia vulgar; ellos hallaron las octavas rimas, los estrambotes y las canciones; y después las tomaron dellos los sicilianos, por la comunicación que con los reyes de Aragón tuvieron, o con los franceses; y, finalmente, passó a Italia la invención desde Sicilia (assí lo atestigua Petrarca),⁴⁹ con gran nombre y reputación de los italianos que tanto se han estremado en este género de escribir, aunque presto los han igualado en nuestros días los españoles.

⁴⁸ Cf. Carbonell 1983, pp. 36-38. Sobre la primera recepció impresa de Corella (fins a 1518), es pot consultar Mérida 1999. Encara al 1522, quan s'editava la versió catalana de les *Meditationes uitae Christi* a Barcelona, es podia llegir una referència de la versió valenciana, la de Corella, feta per l'anònim traductor (Hauf 1982, pp. 11 i 25-26, nota 21). La referència més tardana que coneç del Corella poeta és 1541: el ms. B de l'obra marquiana, copiat per Pere Vilasaló, conté tres poesies atribuïdes explícitament al valencià. Sense oblidar, és clar, l'esment del text de *Lo somni de Joan Joan*, encara imprès a València al 1561, com acabem de veure. En tot cas, alguns impresos corellans circulaven profusament al Cinccents barceloní, si més no a la a la primera meitat (Peña 1997, p. 101).

⁴⁹ Nota al marge a l'original: «Petrarcha in epist. ad Socratem suum».

El cronista valencià va redactar a continuació un passatge on es feia ressò de la falsa teoria de Beuter sobre la precedència de Jordi de Sant Jordi respecte de Petrarca. Abreujat, el passatge és aquest:

Cien años antes que floreciese el Petrarcha, es a saber el año mil doscientos y cinquenta, bivió en nuestra ciudad de Valencia un cavallero famoso poeta llamado mossén Jordi [...], el qual con mucha gala usó de sonetos, sextiles, terceroles y octavas rimas en lengua valenciana lemosina. Y viniendo después al mundo el Petrarcha en el año de mil trescientos y veynteisiete [...] se valió de las obras deste insigne valenciano, vendiéndolas al mundo por suyas en lengua italiana.

El fragment deutor de Beuter acaba amb la referència a Febrer –fent-lo, de pas, valencià–, però ara introdueix una al·lusió a l'antiguitat de la poesia en el nostre vulgar:

En el mesmo tiempo y ciudad nuestra de Valencia, floreció otro caballero compañero de mossén Jordi, llamado mossén Febrer, que dexó escrita en sonetos la tormenta que corrió el rey don Jayme enfrente de Mallorca, el año susodicho de mil doscientos y cinquenta –o poco más–, navegando con su armada a la conquista de la Tierra Santa. De aquí se colige quan antiguas sean las rimas entre los limosines, y quan capaz la lengua de recibir la magestad de los conceptos que los poetas suelen sembrar en sus versos.

Enllisteix amb al·lusions a la brevetat de l'escriptura catalana i a les dificultats de traducció al castellà –vistes com un valor literariolingüístic positiu– on treu a col·lació Roig i Marc.

Y bolviendo a lo que arriba dezíamos, que es don proprio desta lengua dezir sutiles y maravillosas razones en breves palabras con grande suavidad, digo que viene a ser esto con tanto extremo que para traduzir un verso latino necessitan los castellanos de dos y tres versos en su lengua, si han de estrujar todo el concepto del latino, assi también para trasladar algo de la nuestra en la suya. Y es tanta verdad que, haviendo escrito en el versillo lemosín que llamamos *culdolada* nuestro famoso valenciano Jayme Roig aquel su memorable libro contra las mugeres intitulado *De consejos* en la lengua lemosina que entonces corria en Valencia, hambrientos los de buen gusto por traduzirle en castellano para comunicar a todo el mundo las riquezas del cerro de Potosí del ingenio de aquel gran poeta, jamás les ha sido possible el salir con la empresa. No menos goloso por sacar el oro de las venas del otro profundísimo poeta valenciano, Ausias March, y embiarle a Castilla traduzido, el buen Jorge de Montemayor, poeta portugués, puso con grande cuydado la mano en la labor, traduziendo en castellano sus obras escritas con tanta pujança de conceptos en lemosín. Mas saliole tan mal su desseo que, puestos en paralelo el original y el

traslado, son tan desemejantes que pueden passar por obras diferentes, como si lo fueran de diferentes sugetos y de diferentes autores.⁵⁰

Tant Beuter com Escolano fan trampa. Tot i usar el castellà pretenen lloar compensatòriament la llengua valenciana. Ara bé: la seva argumentació demanaria noms de bons autors en valencià del present. El problema és que es troben instal·lats en l'hiatus del llemosinisme i, a parer seu, sense trumfos exportables en el valencià literari del dia. És per això que poun els noms del passat gloriós (Marc, Jordi). Però aquests havien escrit, al capdavant, en "una altra llengua". Tot plegat obeeix, crec, a una operació d'abast més aviat hispànic, on el que interessa és superar Itàlia, ni que sigui manipulant grollerament el passat literari per minar la glòria poètica del model de prestigi de la lírica de l'occident europeu.

Joan Baptista Ballester no es va poder estar d'inserir una síntesi comprimida d'aquests textos d'Escolano en el pròleg «Al lector» al front d'un sermó commemoratiu de Vicent Ferrer, el *Ramellet del bateig del fill y fillol de València, el apostòlich sant Vicent Ferrer* (València, 1667):

La lengua valenciana és la primera mare de moltes poesies, com rimes, estrambots, cançons, etc., de qui ho aprengueren los de Sicília y Itàlia, com ho confessà lo bon Petrarca, que volgué afillar-se, bell plagiari, los versos de mosèn Jordi, cavaller valencià.

Per a traduir-la en altra llengua, són menester altres tantes paraules, com se veu en los sonetos de mosèn Febrer y en la cudolada de Jaume Roig, que may la han poguda traduhir bé, com ni a Ausiàs March, encara que ho emprengué Jordi de Montemajor, poeta portuguès.

Estrugós

El carmelità Josep Elies Estrugós, de qui també hem tractat més amunt, en el pròleg «Al lector» (ff. *3-*4) de l'esmentat *Fènix català* (1644), arran d'una reivindicació de l'ús de la llengua catalana, inclou un fragment de característiques paral·leles als que acabem de llegir. Hi ha, però, un detall significatiu on divergeix de Beuter i Escolano: la nòmina d'autors més insignes en què es mostra la capacitat de la llengua catalana per al conreu poètic no pertany als remots paratges de la llengua llemosina sinó que retreu autors contemporanis, de la primera meitat del XVII. Només després apareixerà l'al·lusió, rutinària i obligada, a Marc.⁵¹

⁵⁰ Els textos són d'Escolano 1510-1511, vol. I, cols. 89-91.

⁵¹ Aquest text ha estat reproduït parcialment també a Vila 1989, p. 645.

[...] si la [*llengua catalana*] abressasen los naturals y posasen cuydado en ella, no és tant estèril que no produís los matexos fruits y facúndia que an mostrat en sas obras D. Francisco Robuster, lo Dr. Garcia, misser Carlos Amat, Mr. Jofre, Mr. Anglazell, D. Joan Terré, lo Dr. Nogués, y molts altres que ab vers català y ab aquest idioma⁵² que nomènan estèril han dit lo que's podia dir ab la facunditat castellana y eloquència grega; testimoni: totas las obras del gran poeta Auziàs March. Essent més dignes de alabança per ser de poca estofa grans vestiduras, y a terra seca produir copiosa abundància de flor y fruit, sitaré en lo discurs d'esta obra, sempre que puga, autors catalans; y perquè vejas que no són poch los que han escrit, axí en propi hydioma com en estranger, te'n faré un halench al fi d'esta carta. Y si acàs en cosa herro, o per carta de més o per carta de manco, ja't comenso de respondre ab la glòria de Catalunya –si no natural, almenos oriundo– lo Doctor Il·luminat Ramon Llull, in *Apos. sum. pon.*, en lo principi de las aprobacions dels articles de la fee, en esta manera:

Si quid in his positum non est ut esse liceret
illud corripiat vestra solercia limae
omnia non omnes possant ubicunq; videre.

Al final d'aquest pròleg, Josep Elies Estrugós va incloure l'elenc descrit més amunt. Una constatació recurrent: els poetes i literats en sentit estricta –per a nosaltres– que apareixen al·ludits en els pròlegs en relació a l'apologia de la llengua catalana no són recuperats en els repertoris d'escriptors il·lustres. Notem, en efecte, que els esmentats pel mateix Estrugós al pròleg no figuren en l'elenc immediatament posterior: fins n'han desaparegut els pocs que havien estat considerats en els repertoris anteriors, de Manescal i Bosc.

Julià

El periple es clou amb la preceptiva catalana de Narcís Julià, professor de “lletres humanes” –o *studia humanitatis*– a l'Estudi General de Girona, que porta per títol *Parnàs català*, un recull manuscrit dels continguts exposats a les seves classes de l'any 1703.⁵³ Al proemi de la poètica, Julià fa una reflexió sobre la poca consideració que mostren els escriptors catalans per la llengua pròpia; em recorda –malgrat que esmenta Bosc– el pròleg de Josep Romeguera al seu *Ateneo de grandesa* (1681). Això el porta a oferir un apunt historiogràfic sobre el fet que la poesia provençal –identificada per Julià amb la catalana– va ser la primera en llengua

⁵² *sidoma* a l'original.

⁵³ Veg. la nota 4.

vulgar; es fa ressò, a continuació, de la tergiversació cronològica de Pere Antoni Beuter, que Julià treu d'Escolano.⁵⁴

Totas las naciones se enobliren ab art tant cèlebre, y se esmérán en tenir poetas en son propri ideoma; sols la nostra és la que menos los aprecia, estimant més als que se exercitan en llengua agena, lo que ha ja més de una centúria judicaba digne de plor en son doctíssim llibre de *Títol de honors de Cathalans*, lo doctor And[r]eu Bosch, digne per sos escrits de fama eterna. [...] Y és més de plorar en la poesia, pués lo lustre en ella han mendicat las altres llengüas, y sols la nostre ha donat regles y principis per compòndrer vulgarment ab consonància. Manifesta's esta veritat en la autoritat de Escolano en lo capítol XIV, tom I, de la *Història de València*,⁵⁵ ahont expressa que Petrarca, príncep dels castellans poetes, per donar la propietat y dulçura a sas obras primeras se valgué de las obras poètiques de Andreu, valencià, compostes en nostre ideoma, y de aquellas las demés.

Al primer capítol, «De la naturalesa de la poesia», després d'esmentar els més coneguts escriptors llatins, que destria en gentils –Virgili, Ovidi, Marcial i Juvenal– i «cathòlics» –Damas i Juveneu–, Julià ofereix unes referències d'obres literàries de la tradició catalana antiga i contemporània que considera dignes d'esment.

Però de la nostre vulgar llengua tenim un Ramon Muntaner, que avisaba als reys de Aragó en sas eras ab garbós metro del que havian de fer antes de empèndrer varoniis hazañyas y marciais conquistas. Dóna semblantment llarchs documents a tots los estats lo doctor Jaume Roig en las *Rimas*.⁵⁶ No són de despreci los *Chatalans aforismes*, que van impressos sens nom de author. Diferents poesias nos ofereix lo *Atheneo de grandesa* del doctor Joseph Romaguera (que viu encara), digne canonge penitenciari de Barcelona, y las *Nènia real*s de aquell museo, consagradas a la adolorida mort del rey Carlos Segon [...].⁵⁷ Moltes altres, dignes de immortal bronze, se quédan en denegrits borrons per culpa de nostre despreci, com las del doctor Benet Garceni, rector de Vallfogona, que foren emulació de la més apreciada musa castellana,⁵⁸ però no deixeran algunas de sas obras de esser-nos guió y exemple, per blasó de son author y nostre enseyança.

⁵⁴ El text prové de Rossich 1979, pp. 1-2 i 5-6. Observareu incorreccions manifestes que segurament hem d'atribuir al desmenjament de Pere Litró, nebot de Julià, que és qui prenia "apunts" de les dissertacions acadèmiques de son oncle; després les devia passar en net, i ens n'ha conservat el testimoni escrit.

⁵⁵ Es refereix a l'obra d'Escolano considerada més amunt.

⁵⁶ Sens dubte, l'*Spill* o *Llibre de consells* o *Llibre de les dones*; la forma del títol de Julià remet a les al·lusions a aquesta forma mètrica en les poesies de plec solt, on era molt utilitzada, sobretot al s. XVII: «rima de Jaume Roig».

⁵⁷ Les *Nenias reales y lágrimas obsequiosas...*, corona poètica oferta per l'Acadèmia Desconfiada a la mort de Carles II (Barcelona, 1701).

⁵⁸ Tot aquest fragment referit a Vicent Garcia remet a fragments del pròleg de Romeguera al seu *Ateneo*.

A aquestes alçades, sobta l'aparició del cronista Muntaner i, sens dubte, sorprèn la referència a un seu text en vers: deu al·ludir al *Sermó* inserit en la crònica muntaneriana. Notem que tots els textos al·ludits són poètics. Més o menys poètica devia considerar també l'obra de Joan Carles Amat *Quatre-cents aforismes catalans*, amb moltes edicions. La presència de Roig es veia venir, considerades les seves fonts. Els altres que esmenta *motu proprio* són autors i obres contemporanis; en tot cas, Julià els veia a tots com a pertanyents a una mateixa tradició.

Com recorda Albert Rossich (1979, pp. *13-*14) aquesta és una mostra, ni que sigui rudimentària i breu, de la precocitat –si més no en documentació escrita– de l'ensenyament d'elements d'història literària vulgar –i pròpia, en aquest cas– a les universitats del nostre país.

4.

S'imposen unes conclusions d'urgència. El anomenats elencs o repertoris de gent de ploma ofereixen unes evidències mínimes que s'han de ressaltar:

- Per servir al seu objectiu “patriòtic”, entès com a lloança de les glòries pròpies en oposició (explícita o no) a les dels territoris altres, hi preval el component quantitatiu sobre qualsevol altre.
- Defineixen un espai literari territorialment, no pas lingüísticament; bé sigui local (com Ponç amb Tarragona), bé sigui regional (per exemple, el Principat, amb els apèndixs del Rosselló i part ultrapirinènca de la Cerdanya). No és considerada, ni pels catalans del Principat ni pels valencians, una tradició compartida amb tot el territori del domini lingüístic, excepte en el cas de P.M. Carbonell. Aquest *parti pris* afavoria la compartimentació cultural.
- El concepte *literatura* és enormement ampli, equivalent a *cultura escrita*. Potser per la influència dels models humanístics del gènere dels *uiri illustres*. Però convé fer-hi encara matisacions: per exemple, la progressiva desatenció per la poesia i, en general, per tot allò que avui entenem com a pròpiament literari, artístic; també, el pes considerable, fins impressionant, que pren el gremi dels juristes, començant per Carbonell.

Els textos d'“història literària” sí que esguarden la literatura artística, especialment la poesia. Hem observat com prenen una perspectiva diferent respecte dels escriptors medievals segons si són facturats a València o a Catalunya. La distinció no val, però, per als textos quatrecentistes: ni Santillana ni Valentí no manifestaven cap exclusió per territoris.

- A València, a partir de Beuter, assumeixen el trencament amb la tradició literària medieval, mitjançant l'argúcia llemosinista, i recuperen els autors medievals com a font de prestigi antic.⁵⁹
- A Catalunya es percep una tradició contínua ni que sigui mitjançant records maquinals als autors antics. A més, es posa èmfasi en la vigència d'uns models literaris catalans més recents.

5.

Aquest conjunt de textos debana un fil que manté el record d'un seguit de literats catalans medievals i moderns, molt subtil si es vol, però que no es trenca. Al darrer terç del segle XVII, es veurà enriquit amb aportacions forasteres (Nicolás Antonio, sobretot) i dels erudits autòctons —de l'Acadèmia i altres—, i culminarà en les dades d'història literària de les *Recherches historiques sur la langue catalane* de Francesc Jaubert de Paça (1824) i les *Memorias* biobibliogràfiques de Torres Amat (1836). Però aquesta ja és una altra història. I hi haurem de tornar un altre dia.

Només un cop analitzat tot aquest recorregut, aquí iniciat, podrem contrastar afirmacions com la del malaguanyat Ernest Lluch quan va dir que «la memòria de la literatura catalana s'havia perdut» quan apareixien les *Memorias* de Torres Amat (Lluch 1996, p. 32). O bé valorar fins a quin punt la tasca que culmina en el catàleg de Torres Amat és una proposta pre-renaixencista o bé el punt final d'una llarga tradició que, gràcies als nous mètodes crítics i a l'impuls historicista del Setcents,

⁵⁹ A la meua manera de veure, és el mateix que feia la tradició literària castellana emergent, la renaixentista: «rinunciando all'affermazione di una catena testuale, accentua il riconoscimento di un prestigio vetusto. Per il Cinquecento spagnolo i testi antichi risultano dunque esterni al sistema letterario ma interni a una continuità storico-nazionale» (Terracini 1988, p. 51). El mateix, però no exactament: els valencians, a més, canviaven de llengua literària culta. Notem encara com la reivindicació dels antics llemosins s'escarrassa —o simplement només descansa— en la reivindicació de la prioritat historicoliterària, no respecte de Castèlia, sinó respecte d'Itàlia.

assoleix al principi del Vuitcents un cim de considerable maduresa. Tot i que amb retard respecte de la dilatada i brillantíssima tradició bibliogràfica valenciana.

El repàs del fil sencer de tota aquesta història ens permetrà, també, respondre a la qüestió de fins a quin punt les bibliografies valencianes són l'esperó de la història literària al Principat. O si, més aviat, és la continuïtat d'una línia autònoma que s'engrosseix i guanya en consistència crítica així que avança, i que, a diferència dels valencians, malda llargament fins a trobar qui hi doni forma definitiva per anar a les premses. En darrer terme, el fet de perseguir amb atenció el desenvolupament d'aquestes manifestacions fins a la Renaixença ens permetrà d'assistir des d'una butaca de primera fila a la contemplació de la consciència i coneixement que han tingut els catalans de la cultura i literatura pròpies. No és pas poca cosa.

Fent broma, en Modest explica que un professor del Seminari els garantia el succés d'un sermó si seguien unes regles ben precises: un començament vibrant, que captivi l'atenció; un final apoteòsic, que deixi petja; quant al mig... «Ajunteu les altres dues parts tant com pugueu!». Em temo que en aquests meus fulls no he sabut aplicar tant sàvia orientació retòrica i tot ell se m'ha quedat en la part del mig. Què hi farem! Valgui tot plegat com a apriritiu –ni que només sigui per la disposició ordenada d'alguns testimonis d'aquesta activitat durant dos segles llargs– d'una llarga tasca que tinc la intenció d'anar desplegant els propers anys. Valgui, sobretot, com el que és: una mostra de reconeixement al mestratge de Modest Prats.

Referències bibliogràfiques

- Agustí 1586: *Antonii Augustini Bibliotheca*, Tarragona, 1586. [Reproduïda a: *Antonii Augustini, Opera omnia*, vol. VII, Lucca, 1764, pp. 29-161].
- Almudéver 1561: Onofre Almudeuer, «Epistola proemial als lectors», dins *Lo proces de les Oliues y somni de Ioan Ioan...*, València, 1561, ff. Ai v^o-Aii v^o.
- Badia & Lamuela ed. 1983: Bernat Metge, *Obra completa*, ed. de Lola Badia i Xavier Lamuela, Barcelona, 1983.
- Badia 1994: Lola Badia, «La legitimitat del discurs literari en vulgar segons Ferran Valentí», dins Lola Badia i Albert Soler ed., *Intel·lec-*

- tuals i escriptors a la baixa Edat Mitjana*, Barcelona, 1994, pp. 161-184.
- Ballester 1667: Ivan Batiste Ballester, *Ramellet del bateig del fill y fillol de Valencia, el apostolich sant Vicent Ferrer*, València, 1667.
- Beuter 1546: Pero Anton Beuter, *Primera parte de la Coronica general de toda España, y especialmente del reyno de Valencia*, València, 1546.
- Blecua 1971: José Manuel Blecua, «Estructura de la crítica literaria en la Edad de Oro», dins *Historia y estructura de la obra literaria. Coloquios celebrados del 28 al 31 de marzo de 1967*, Madrid, 1971.
- Bosc 1628: Andreu Bosch, *Summari, index, o epitome dels admirables, y nobilissims titols de honor de Cathalunya, Rossello, y Cerdanya*, Perpinyà, 1628. [Ed. facsimil: Barcelona, 1974].
- Cabré 1998: Lluís Cabré, «Notas sobre la memoria de Santillana y los poetas de la Corona de Aragón», dins Alan Deyermond ed., *'Cancionero' studies in honour of Ian Macpherson*, Londres, 1998, pp. 25-38.
- Canellas ed. 1976-1980: Jerónimo Zurita, *Anales de la Corona de Aragón*, ed. d'Ángel Canellas López, 7 vols., Saragossa, 1976-1980.
- Carbonell 1983: Jordi Carbonell, «Estudi preliminar», dins Joan Roís de Corella, *Obra profana*, ed. de Jordi Carbonell, València, 1983, pp. 7-38.
- Cebrián 1997: José Cebrián, *Nicolás Antonio y la Ilustración española*, Kassel, 1997.
- Cerdá 1778: [Francisco Cerdá y Rico], *Notas al Canto de Turia, o noticias historicas de algunos poetas y escritores del Reino de Valencia de la Diana enamorada*, Madrid, 1778. [Ed. facs.: València, 1979].
- Clavería ed. 1999: Juan Boscán, *Obra completa*, ed. de Carlos Clavería, Madrid, 1999.
- Corminas 1849: Joan Corminas, *Suplemento á las Memorias para ayudar á formar un diccionario crítico de los escritores catalanes...*, Burgos, 1849. [Ed. facsimil: Sueca, 1973].
- Duran 1984: Eulàlia Duran, *Lluís Ponç d'Icard i el "Llibre de les grandeses de Tarragona"*, Barcelona, 1984.
- Duran 1991: Eulàlia Duran, «Defensa de la pròpia tradició davant d'Itàlia al segle XVI», dins Antoni Ferrando i Albert G. Hauf ed., *Miscel·lània Joan Fuster. Estudis de llengua i literatura*, vol. III, Barcelona, 1991, pp. 241-265.

- Duran & Solervicens ed. 1996: *Renaixement a la carta*, ed. d'Eulàlia Duran i Josep Solervicens, Barcelona, 1996.
- Escolano 1610-1611: Gaspar Escolano, *Decada primera de la historia de la insigne, y coronada ciudad y Reino de Valencia*, 2 vols., València, 1610-1611.
- Estrugós 1644: Josep Elías Estrugós, *Fenix catala, o llibre del singular privilegi, favors, gracias, y miracles de Nostra Senyora del Mont del Carme*, Perpinyà, 1644.
- Fernández Luzón (1995): Antonio Fernández Luzón, «Los estudios clásicos en Barcelona durante la primera mitad del siglo XVI», *Manuscrits*, 13 (gener 1995), pp. 219-246.
- Gadea 1988: Ferran Gadea i Gambús, «Renaixement i filologia en vulgar als Països Catalans (1500-1570) (Notes sobre l'edició i transmissió dels autors medievals catalans)», dins A.M. Badia i M. Camprubí ed., *Actes del Vuitè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, II (Tolosa de Llenguadoc, 12-17 de setembre de 1988), Barcelona, 1989, pp. 181-205.
- Gallego 1983: Andrés Gallego Barnés, *Juan Lorenzo Palmireno (1524-1579). Un humanista aragonés en el Studi General de Valencia*, Saragossa, 1983.
- García Martínez 1973: Sebastián García Martínez, «Los estudios clásicos en Valencia durante el siglo XVI», VIII *Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, tom III, vol. 2, València, 1973, pp. 117-128.
- García Martínez 1986: Sebastián García Martínez, «El erasmismo en la Corona de Aragón en el siglo XVI», dins J[osef] Ijsewijn i A. Losada ed., *Erasmus in Hispania. Vives in Belgio*, Acta Colloquii Brugensis 23-26.IX.1985 (Colloquia Europalia, I), Lovaina, 1986, pp. 215-290.
- Gómez 1990: Ángel Gómez Moreno, *El Prohemio e carta del Marqués de Santillana y la teoría literaria del s. XV*, Barcelona, 1990.
- Hauf 1982: Albert Hauf, «Introducció», dins *Contemplació de la passió de Nostre Senyor Jesucrist*, ed. d'Albert Hauf, Barcelona, 1982, pp. 5-28.
- Kohut 1973: Karl Kohut, *Las teorías literarias en España y Portugal durante los siglos XV y XVI. Estado de la investigación y problemática*, Madrid, 1973.
- Kohut 1978: Karl Kohut, «La posición de la Literatura en los sistemas científicos del siglo XV», *Iberoromania*, 7 (1978), pp. 67-87.
- Lejeune 1980: Rita Lejeune, «La "Galerie Littéraire" du troubadour Peire d'Alvernhe et ses implications avec la Catalogne», *Estudis de Llengua*

- i Literatura Catalanes oferts a R. Aramon i Serra*, vol. II [=Estudis Universitaris Catalans, XXIV], Barcelona, 1980, pp. 267-276.
- Lluch 1996: Ernest Lluch, *La Catalunya vençuda del segle XVIII. Foscors i clarors de la Il·lustració*, Barcelona, 1996.
- Madurell 1973: Josep-Maria Madurell i Marimon, *Claudi Bornat*, Barcelona, 1973.
- Manescal 1602: Onofre Manescal, *Sermo vulgarment anomenat del serenissim senyor don Jaume Segon... Predicat en la Sancta Iglesia de la insigne ciutat de Barcelona a 4. de Noembre del any 1597...*, Barcelona, 1602.
- Mathieu-Castellani & Plaisance ed. 1990: Gisèle Mathieu-Castellani i Michel Plaisance ed., *Les commentaires et la naissance de la critique littéraire, France / Italie (XIVe-XVIe siècles)*. Actes du Colloque international sur le Commentaire. Paris, mai 1988, Paris, 1990.
- Menéndez Pelayo 1944: Marcelino Menéndez y Pelayo ed., «Preceptiva medieval y renacentista», dins *Antologia de poetas liricos castellanos*, IV [=Edición Nacional de las Obras Completas de Menéndez Pelayo, XX], ed. d'Enrique Sánchez Reyes, Santander, 1944, pp. 5-74.
- Mérida 1999: Rafael M. Mérida Jiménez, «Comentaris a l'entorn de la primera difusió impresa de Joan Rois de Corella», dins Vicent Martines ed., *Estudis sobre Joan Rois de Corella*, Alcoi, 1999, pp. 303-313.
- Mestre ed. 1983-1986: G. Mayans y Siscar, *Obras completas*, ed. d'Antonio Mestre Sanchis, 5 vols., València, 1983-1986.
- Millares 1981: Agustín Millares Carlo, «Introducción al estudio de la historia y bibliografía de la imprenta en Barcelona en el siglo XVI. Los impresores del periodo renacentista», *Boletín Millares Carlo*, II-3 (1981), pp. 9-120.
- Morató ed. 1959: Ferran Valentí, *Traducció de les «Paradoxa» de Ciceró*, ed. de Josep M.ª Morató, Barcelona, 1959.
- Peña 1997: Manuel Peña Díaz, *El laberinto de los libros. Historia cultural de la Barcelona del Quinientos*, Madrid, 1997.
- Ribelles 1915-1943: José Ribelles Comín, *Bibliografía de la lengua valenciana*, 3 vols., Madrid, 1915-1943.
- Riquer ed. 1951: Andreu Febrer, *Poesies*, ed. de Martí de Riquer, Barcelona, 1951.
- Riquer, Comas & Molas ed. 1957: *Obras poéticas de Juan Boscán*, vol. I, ed. crítica de Martín de Riquer, Antonio Comas i Joaquín Molas, Barcelona, 1957.

- Riquer 1959: Martín de Riquer, *Obras de Bernat Metge*, Barcelona, 1959.
- Riquer 1964: Martí de Riquer, *Història de la literatura catalana*, vol. 1, Espulgues de Llobregat, 1964. [4^a ed.: Barcelona, 1985].
- Riquer 1983: Martín de Riquer, *Los trovadores. Historia literaria y textos*, 3 vols., Barcelona, 1983 (2^a ed.).
- Roig 1678: Fr. Iuan Gaspar Roig y Ialpi, *Resvmen historial de las grandezas, y antigvedades de la ciudad de Gerona, y cosas memorables suyas Ecclesiasticas, y seculares, assi de nuestros tiempos, como de los passados*, Barcelona, 1678.
- Rossich 1979: Albert Rossich, *Una poètica del barroc: el Parnàs Català*, Girona, 1979.
- Rossich 1986: Albert Rossich, «La introducció de la mètrica italiana en la poesia catalana», *Els Marges*, 35 (1986), pp. 3-20.
- Rossich 1997: Albert Rossich, «La literatura (1516-1716)», dins Pere Gabriel (dir.), *Història de la cultura catalana*, II [=Renaixement i Barroc. Segles XVI-XVII], Barcelona, 1997, pp. 145-166.
- Rubió 1953: Jorge Rubió Balaguer, «Literatura catalana», dins Guillermo Díaz-Plaja (dir.), *Historia general de las literaturas hispánicas*, vol. IV, Barcelona, 1953. [Trad. cat.: *Història de la literatura catalana*, vol. II, Barcelona, 1985].
- Sáinz 1989: Pedro Sáinz Rodríguez, *Historia de la Critica Literaria en España*, Madrid, 1989.
- Sobrequés 1978: Santiago Sobrequés i Vidal, *Història de la producció del dret català fins al Decret de Nova Planta*, Girona, 1978 [1981].
- Terracini 1988: Lore Terracini, «Critica letteraria (e storia letteraria?) nella Spagna del Rinascimento», dins *I codici del silenzio*, Alessandria, 1988, pp. 35-52.
- Terracini 1993: Lore Terracini, «Nebrija y Valdés críticos literarios», dins Pedro Ruiz Pérez ed., *Gramática y Humanismo. Perspectivas del Renacimiento español*, Madrid, 1993, pp. 145-162.
- Torres Amat 1836: Félix Torres Amat, *Memorias para ayudar a formar un diccionario critico de los escritores catalanes y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña*, Barcelona, 1836. [Ed. facsímil: Barcelona / Sueca, 1973].
- Urzainqui 1985: Inmaculada Urzainqui, «El concepto de historia literaria en el siglo XVIII», dins *Homenaje a Álvaro Galmés de Fuentes*, vol. III, Oviedo / Madrid, 1985, pp. 565-589.

- Valsalobre 1995: Pep Balsalobre, «Joan Pujol: una lectura contrareformista d'Ausiàs Marc», *Estudi General*, 14 (1994 [1995]), pp. 105-135.
- Valsalobre 1997: Pep Balsalobre, «Dévotion pour Ausiàs Marc au XVIIe siècle hispanique: Vision de la Catalogne», dins Francine Wild ed., *Regards sur le passé dans l'Europe des XVIIe et XVIIIe siècles*. Actes du colloque organisé par l'Université de Nancy II (14 au 16 décembre 1995), Berna, 1997, pp. 73-86.
- Valsalobre 1999: Pep Balsalobre, «Lectura de "Cant d'amors", de Pere Serafi: una art poètica del renaixement hispànic», dins Pep Valsalobre i August Rafanell ed., *Estudis de Filologia Catalana. Dotze anys de l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes. Secció Francesc Eiximenis*, Barcelona, 1999, pp. 223-251.
- Valsalobre 2001-2002: Pep Valsalobre, «Agustí Eura i les muses catalanes a l'Acadèmia de Barcelona», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XLVIII (2001-2002). [En premsa].
- Vila 1989: Pep Vila, «La disputa lingüística al Rosselló a través dels prefacs de les obres impreses (1590-1698)», dins Albert Rossich i August Rafanell ed., *El barroc català* (Actes de les jornades celebrades a Girona els dies 17, 18 i 19 de desembre de 1987), Barcelona, 1989, pp. 631-655.
- Vilallonga ed. 1986: Jeroni Pau, *Obres*, ed. de Mariàngela Vilallonga, 2 vols., Barcelona, 1986.
- Vilallonga 1988: Mariàngela Vilallonga, *Dos opuscles de Pere Miquel Carbonell*, Barcelona, 1988.
- Vilallonga 1993: Mariàngela Vilallonga, *La literatura llatina a Catalunya al segle XV. Repertori bio-bibliogràfic*, Barcelona, 1993.
- Vilallonga 1996: Mariàngela Vilallonga, «Estudios sobre literatura neolatina cuatrocentista en Catalunya», *Roma nel Rinascimento*, 1996, pp. 80-92.